

KAPITALISMIN KEHITYSKAUDET

Keskiaikainen varhaiskapitalismi

Keskiaika oli patriarkallisuuden ja auktoriteetti-uskon aikaa: kuninkaat ja papit järjestivät kansojen elämän ymmärryksensä ja etunsa mukaisesti, hyvin tai huonosti. Aatelisten suurtilanomistajain alaiset talonpoikaislaumat viljelivät maaorjina herrojensa tiloja ja nämä muodostivat kukin oman taloudellisen yksikön, joka tuli toimeen omillaan. Luontaistalous ja omavaraisuustalous vallitsi; kauppaa ei ollut, koska sitä ei tarvittu.

Vähitellen 900-luvulta alkaen syntyneissä pikku kaupungeissa kehittyi vaatimaton käsityö, ammattikuntiin järjestettynä, joista kukin käsitti mestareita, kisällejä ja oppilaita; ammattikuntaan kuulumatta kukaan ei saanut ammattia harjoittaa. Armollinen esivalta valvoi muutenkin kaikkien elämää ja elinkeinotoimintaa, valvoi että kuluttajat saivat hyvää tavaraa ja etteivät mestarit vahingoittaneet toisiaan kilpailulla. Kukaan ei saanut tuottaa tavaroita

liikaa eikä ottaa maksua liikaa; kunkin liikeala oli määrätty. Taksat määräisivät tavarain hinnat ja työläisten palkat. Mestari omisti työkalut ja ostaja antoi hänelle raaka-aineet, joista tavara tehtiin. Myöhemmin (1300-luvulta) tuli tavaksi, että mestari hankki aineetkin ja teki työtä varastoon. Tämä oli toistaiseksi ainoa edistysaskel, sillä teknillistä kehitystä ei ollut, koska toimeentulo oli muutenkin turvattu. Työ kun tehtiin vain oman ylläpidon hankkimiseksi, ei ollut kilpailua eikä kasattu rikkauksia. Tehtiin työtä ja juotiin vapaamaanantait, uskottiin Jumalaan ja esivaltaan ja oltiin onnellisia — oli »vanha hyvä aika». Niin ainakin jälkimaailma on asian kuvitellut.

Tällainen elämä ei ollut kapitalismia. Sillä kapitalism on riistoa.

Mutta keskellä »pimeää» keskiaikaa syntyi muutamia tulevan kapitalismin ituja. Köyhät käsityöläisetkin tarvitsivat joitakin aineita, joita vain kauppa saattoi heille hankkia. Syntyi vähitellen kauppiaskunta, joka niitä hankki. Varakkaammat talonpojat myivät tavaroitaan niille (tosin vielä harvoille) kuluttajille, jotka eivät itse tehneet maataloustyötä. Kaikki kuninkaat ja ruhtinaat halusivat kaukäisten maiden ylellisyystavaroita. Niinpä alkoivat kauppiaskaravaanit liikkua maasta maahan, pysähtyen linnojen edustalle tai määrätuille markkinapaikoille, vaihtaen tavaransa maataloustuotteisiin. Aikaa myöten kauppiaat asettuivat sinne asumaankin, ostaen maata ja rakentaen taloja ja muodostaen oman yhdyskuntansa. Se ympäröitiin muurilla, joka samalla yhdisti sen linnaan; näin moni kaupunki syntyi linnan varjoon ja sen asukkaat saivat siitä nimityksensä: ruots. borg — linna; siitä borgare — porvari. Porvarioikeus oli kaupungin asukkaalle tarpeen.

(Se pysyi Suomessa voimassa aina viime vuosisadan keskivaiheille saakka.) Kuninkaat huomasivat näissä vaatimatommassa alkeissa olevan jotakin kehityskykyistä ja rohkaisivat kauppiaita ja käsityöläisiä asettumaan kaupunkiin.

Mutta samasta syystä tuo nuori porvaristo joutui käymään taisteluja aatelisherroja vastaan. »Kaikki historia on luokkataistelujen historiaa» (Marx). Aatelisen maanomistajan etu vaati porvarien välistä kilpailua, sillä hän tahtoi ostaa tarvitsemiaan tavaroita halvalla, mutta myydä maataloustuotteitaan kalliisti. Porvarien etu vaati päinvastaista; se vaati myymään tavaroita kalliisti aatelisherroille tai vieraille kauppiaille, ja he muodostivat järjestöjään («kilitoiaan») markkinoiden valvomiseksi ja ylipäänsä yhteiskunnallisen vaikutusvallan hankkimiseksi porvareille herrainvallan rinnalla. Edistyneimmissä maissa, kuten Pohjois-Ranskassa ja Flanderissa (nyk. Belgiassa) aatelin ja porvariston välinen luokkataistelu oli täydessä käynnissä jo 1000-luvun loppupuolella. Toistaiseksi feodaaliaateli oli ylivoimainen. Mutta porvaristo pyrki itse asiassa taloudellisten käyttövoimien viittaamaan suuntaan, ja koska sen pyrkimys oli omiansa hankkimaan valtaa entistä laajemmille joukoille, se sai vapaustaistelun leiman ja onkin sellaiseksi tunnustettu.

Seurauksena noista taisteluista porvaristo kaikkialla kohosi — ja rikastui. Mutta joskin porvarillinen kaupunkikunta näissä taisteluissa esiintyi yhtenä kokonaisuutena aatelisherraa vastaan — älkäämme luulko, että se sisässään muodosti eheän kokonaisuuden. Alhaista alkuperää porvarit yleensä olivat, entisiä käsityöläisiä, jopa osaksi entisiä maaorjiakin, jotka vapautuneina olivat siirtyneet kaupunkiin ja ryhtyneet kauppaa harjoittamaan. Mutta mo-

nesti osa heistä pääsi taloudellisesti kohoamaan, muodostaen porvariston ylemmän kerroksen. Näin varsinkin ne, jotka olivat saaneet käsiinsä erikoisen edullisen villa- tai verka-kaupan. Usein he joko nimenomaisilla säännöksillä tai asettamalla kiltojensa jäsenmaksut mahdottoman korkeiksi sulkiivat niistä köyhemmät porvarit pois, käyttäen senjälkeen kiltoja omien luokkaetujensa edistämiseksi. Niinpä esim. saksalaisiin kiltoihin ei otettu »sinikyntisiä», se on: niitä värjäreitä, joiden täytyi köyhyytensä vuoksi omakätisesti tehdä työtä. Luokkaylpeys on yhtä vanha kuin luokkaerokin. Rikkaat porvarit, joilla saattoi olla satakin proletaaria työssään, tekivät tukkukaupan monopoolikseen, yksinoikeudekseen. Kunnallinen valta joutui yhä täydellisemmin rikkaiden porvarien käsiin, ja edistyneimmissä maissa he saattoivat toisinaan näytellä osaa myös kuninkaiden luoton- ja neuvonantajina.

Köyhä porvari taas, pieni käsityöläinen, joka teki työtä parin kolmen kisällin tai oppipojan avulla, saattoi myydä tuotteitaan oman kaupungin torilla, mutta ei vieraan paikkakunnan kauppiaille, saatikka ulkomaille. Sekä raaka-aineiden saantiin että tuotteittensa tukkukauppaan nähden hän oli riippuvainen niistä suurkauppiaista, joilla näihin oli monopoolioikeus. He pakottivat hänet ostamaan kalliisti ja myymään halvalla. Heidän antaessaan hänelle raaka-aineita ennakolta syntyi »kotiteollisuus»-järjestelmä kaikkine turmiollisine seurauksineen. Samalla siis kuin käsityöläinen riisti alaisiaan harvoja työläisiä, häntä itseään riisti suurporvari; tämäkin kapitalistisen järjestelmän piirre ilmeni jo sen ensimmäisinä vuosisatoina.

Usein noina aikoina rikkaiden kauppiaiden ja köyhien käsityöläisten välinen ristiriita puhkesikin väkivaltaisesti.

Keskiajan lopulla käsityöläiset aina silloin tällöin nousivat kapinaan, vedoten tällöin työläistensä apuun. Mutta tällöin ilmeni jo sekin piirre (joka tunnetaan kaikista 1800-luvun vallankumouksista), että kun proletaarit olivat käyneet tais- teluissa eturivissä, voittanut suurporvaristo korjasi voiton. Vieläpä suurporvaristo osasi tällöin synnyttää hajaannusta kapinallisten joukossa: se otti keskuuteensa jonkin määrän hyvinvoipia käsityöläisiä ja vahvisti täten omaa asemaansa, tai saattoi aatelikin asettua uhattua porvarivaltaa tukemaan. Vain harvoin työväki pääsi jossakin kaupungissa ja joksi- sikin aikaa valtaan, kuten Firenzessä 1377.

Rahapääoma astuu etualalle

Kapitalistisen kehityksen alkuaikoina pääomat pysyivät vielä pieninä; vain hitaasti niitä kertyi. Ei ollut edes tarkkaa eroa — oikeudellistakaan — kaupanteon ja ros- vouksen välillä. Mutta tehokkaammin kauppa kuitenkin kokosi pääomia kuin tuotanto. Siinä oli jotakin kehitys- kykyistä, tulevaisuutta ennustavaa. Oli lähdetty uudelle tielle: omaisuutta kokoamaan ei enää työllä, ei myöskään alkuperäisellä rosvouksella, vaan riistämällä järjestetysti toisten ihmisten työtä tai siirtämällä muuten heidän omai- suuttaan omiin taskuihin. Tehokkaimmin sen teki vientiä harjoittava kauppias. Erikoisesti tätä kehitystä edistivät *ristiretket*, sillä uskonnollisen tarkoituksensa ohella — joka usein astui toiselle sijalle — ne vilkastuttivat Itämaiden kanssa harjoitettua kauppaa. Entistä runsaammin virtasi kautta Euroopan kaukaisten maiden hienoutta: kalliita kankaita, taiteellisesti taottuja aseita, mausteita, lääkkeitä, nautintoaineita. . . Ja ennen kuulumaton *yllellisyys* levisi

jo keskiajan lopulla ruhtinaiden hoveista aatelin ja suurporvariston piireihin. Vailla sosiaalista vastuuntuntoa kun oltiin, tuhlattiin mielettömästi se raha, joka saatiin kansasta puserretuksi tai lainoilla hankituksi. Rakennettiin komeita ja tarpeettomia linnoja, jopa eläintarhojakin, hankittiin kalliita pukimia, aseita, taideteoksia; toimeenpantiin metsästysretkiä, turnajaisia, pelejä. Ennen kaikkea jalkavaimojen pito vaati suunnattomia summia, ja nämä naiset määräsivätkin olennaisesti muodin ja niin myös ylellisyysteollisuuden suunnasta.

Toinen seikka, joka määräävästi vaikutti talouselämään, oli alituinen *sodankäynti*. Keskiajan lopulla pystytetyt seisovat armeijat, niiden ruokkiminen, pukeminen ja teknillisesti kehittyvien sotatarpeiden hankinta nieli varoja.

Kaksi pahaä jumalatarta on siis seisonut nuoren kapitalismin keholla: nautinnonhimo ja sota. Ne kehittivät voimakkaasti talouselämää, mutta antoivat sille väärän suunnan. Luovan työn tilalle astui tuhlaus ja hävitys, ja molemmista hyötyi pieni, sortava vähemmistö.

Pääasiassa *rahan* muotoon pääoma pukeutui, sillä raha oli helpommin säilytettävissä ja siirrettävissä kuin mikään muu omaisuus. Ja ensimmäiset kapitalistisen talouden ulkonaiset muodot syntyivät Italiassa, kun penkeillä (ital. banca = penkki, siitä suom. pankki) istuvat rahanvaihtajat ottivat säilytettäväksi kauppiaiden rahoja — alussa korvausta vastaan, kunnes huomasivat, että he saattoivat korkoa vastaan lainata ulos heille uskotut varat, minkä jälkeen nämä vaihtajat (ns. campsores) maksoivat tallettajille korkoa päinvastoin kuin ennen oli tehty. Tuli tavaksi, että campsorille myös uskottiin rahasummien kuljetus toisille paikkakunnille; sekin oli suuri palvelus aikoina,

jolloin rosvot vaanivat matkustajia joka tien mutkassa. Campsorilla täytyi olla paperi, joka selitti rahansiirron: ensimmäiset *vekselit* ilmenivät.

Ylipäänsä rahantarve lisääntyi keskiajan loppuaikoina valtavasti, ja siitä hyötyi se porvaristo, jolla oli rahoja lainattavaksi ja joka osasi niitä käsitellä. Etunenässä rahataloudessa kulki katolinen kirkko; senhän täytyi pitkien matkojen takaa siirtää Roomaan ne valtavat summat, jotka kymmenykset sille tuottivat, ja tämä siirto tapahtui mukavimmin rahojen muodossa. Kehittyi näitä siirtoja varten konstikas järjestelmä, joka edisti yleistäkin rahoituksen kehitystä. Paaveista tuli upporikkaita miehiä, ja lukemattomat porvarilliset rahamiehet hyötyivät niistä rahoista, jotka alituisena virtana kulkivat heidän käsiensä kautta. Köyhä kansa tiesi velvollisuutensa: vaieta ja antautua kynittäväksi.

Toisena suurena rahantarvitsijana olivat ne ritarikunnat, jotka kautta Euroopan omistivat lukuisia maatiloja, sillä nämä kaipasivat hoitoa kansainvälisessä mittakaavassa.

Kolmanneksi: vähitellen vahvistuva kuningasvalta, varsinkin Ranskan ja Englannin, valmistautui syrjäyttämään aatelisvallan. Se pystytti oman seisovan armeijansa päästäkseen riippumattomaksi aatelin antamasta sotilaallisesta avusta; armeijan ylläpito vaati suuria summia. Kuningasvalta kehitti itselleen laajan virkamieskunnan. Tähän kaikkeseen se tarvitsi lainoja, lainoja ja taas lainoja. Niin rikastuikin erikoisesti se osa porvaristoa, joka aina vaadittaessa saattoi antaa valtiolle vekselilainoja. Sille kuninkaiden usein oli pakko pantata valtion omaisuutta tai sen tuloa tuottavia oikeuksia: Englannissa jo 1300-luvulla pantattiin tinakaivokset ja kaikissa maissa (meillä varsinkin

1600-luvulla) annettiin veronkanto urakalle sellaisille varakkailla henkilöille, joihin saatettiin luottaa — ja jotka sitten säälimättömästi ryöstivät veronmaksajia.

Tuo porvaristo pääsi erikoisesti kuninkaiden suosioon, saavuttaen toisinaan valtiollistakin vaikutusvaltaa, tosin usein taistelussa aatelien vastaan, jonka elintapoja he apinoivat. Aateli taas katseli halveksien noita nousukkaita, mutta panttasi heille maatilansa, jopa moni meni mielellään naimisiin heidän tyttäriensä kanssa, aivan niinkuin meidän aikanamme moni englantilaisen hienoston köyhtynyt jälkeläinen kultaa vaakunansa amerikkalaisen dollari-prinsessin miljoonilla.

Italiassa jo keskiajalla moni porvarisuku nousi mitä suurimpaan kunniaan ja valtaan, kuten Firenzen Medicin suku, jonka naisjäseniä istui jopa suurvaltojen valtaistui-millakin. Saksassa Fuggerin toiminimi Augsburgissa näytteli 1400-luvulta lähtien suurta osaa keisarien ja kuninkaiden lainanhankkijana ja omistaen lisäksi hopea- ja kupari-kaivoksia eri maissa, kunnes monien ruhtinaiden vararikon johdosta Fuggerinkin oli pakko lopettaa liikkeensä (1637).

Erikoista osaa näyttelivät lainausliikkeessä juutalaiset, joilta rehellinen työnteko yleensä oli kielletty. Moni mielenkiintoinen liike-elämän uutuuksia on heidän keksimänsä, kuten vähittäismaksu.

Italiassa suurten omaisuusien kokoamisaika alkoi 1200-luvulla, Saksassa 1400-luvulla; vasta sen jälkeen seurasivat Ranska ja Espanja sekä vielä myöhemmin Englanti ja pohjoismaat.

Kaupanteko ja lainausliike laajensivat sitä harjoittavan porvariston näköalaa. Havaittiin yhteisiä etuja olevan useidenkin kaupunkien porvareilla ja niin syntyi saman

maakunnan eri kaupunkien välisiä liittoja, joiden piti puolustaa noita yhteisiä etuja rahan ja miekan voimalla. Niinpä Englannin rikkaat vientikauppiaat muodostivat keskiajan lopulla Merchant Adventurers-nimisen liiton kaupan harjoittamista varten kaikkien Pohjanmerta ympäröivien maiden kanssa. Näin siis ilmeni yhteisiä, koko maatakin käsittäviä etuja ja niihin liittyviä tunteita, siis jotakin isänmaallisuuden tapaista. Mutta tuskin kapitalismi oli päässyt tälle asteelle, ennenkuin se jo oli valmis si-
vuuttamaan kansallisetkin rajat, huomaten, etteivät sen kauppaedut pysähtyneetkään niiden edessä. Syntyi myös kansainvälisiä kaupunkiliittoja; kuuluisin niistä oli mahtava pohjois-saksalainen Hansa-liitto, joka 1200-luvun keskivaiheilla syntyneenä hallitsi vuosisatoja niin Itä- kuin Pohjanmeren maiden kauppaa, saattaen nuo maat pahasti riippuvaisuuteen, mutta myötävaikuttaen myös paljon niiden taloudelliseen kehitykseen.

Porvari-kapitalisti tuntee ja ajattelee yksilöllisesti: hän tuntee voimansa ja tahtoo sitä käyttää taloudellisen elämän alalla ja muutenkin, käyttää vapaasti ja murtaa kaikki esteet. Tämä voimantunne antaa leimansa hänen katsantokannalleen ja pyrkimyksilleen henkisenkin elämän alalla. Näin varsinkin aikoina, jolloin kapitalismi on nousemassa, jolloin sillä on historiallinen tehtävä edessään. Tällainen tietoisuus vaikuttaa kohottavasti; sen tietää nykyajan köyhälistö, mikäli se ylipäänsä on tietoinen historiallisesta tehtävästään ja pysyy sille uskollisena.

Keskiajan loppu oli Euroopan porvariston elämässä tällaista aikaa. Sen kiihkeä yksilöllinen elämäntunto ilmeni osaksi hillittömänä nautinnonhimonä tai häikäilemättömänä, keinoista piittaamattomana itsekkyytenä ja ylväs-

televänä omanarvontuntona. Kaikki kahleet piti murtaa, kaikki vanhat mahdit kaataa: ei vain aatelin ja kirkon valta, vaan myös perinteelliset siveelliset voimat hylättiin. Menneen ajan ritarillinen ihanne tuntui nyt sellaiselta naurettavan vanhentuneelta, jota enää edusti vain joku haaveileva vanha ritari Don Quijote.

Sen sijaan nyt nousi haudastaan muinaisajan yksilöllinen ihanne, jota edusti Rooma ja roomalainen oikeus. Sillä se tunnusti yksityisen oikeuden omaisuuteen, myös rahan muodossa ilmenevään — se oli sukua porvariston nuoruuden tunteiden ja ettjen kanssa. Ainahan menneisyyteen vetoaa — silloin kun se antaa tukea nykyhetken pyrkimyksille. Niinpä keskiajan lopulla ja uuden ajan alussa innostuttiin muinaisen Kreikan ja Rooman laitoksiin, filosofiaan, taiteeseen. Luultiin tuon vanhan kulttuurin ikäänkuin syntyneen uudestaan, vaikka innostus siihen olikin nyt myöhempien aikojen synnyttämä, ja niin puhuttiin vanhan kulttuurin »renessanssista» (uudestisyntymisestä).

Ne vakavammat henget, jotka eivät nähneet intohimojen temmellyksessä eivätkä omanvoiton pyynnissä kaiken olemisen tarkoitusta, näkivät kuitenkin asiat oman aikansa ja sosiaalisen ympäristönsä kannalta hekin. Heidän uskonnollinen käsityksensä sai siitä yksilöllisen leiman: ihmisen piti astua välittömästi, yksilönä, suhteeseen jumaluuteen. Ei tarvittu enää kirkon välitystä, siis — uskonnollisella perusteella ns. uskonpuhdistajat esiintyivät katolista kirkkoa vastaan ja syntyi taistelu, jonka tuloksena oli porvarillisesti edistyneimpien maiden irtaantuminen katolisuudesta. Tämä koskee Englantia, pohjois-Saksaa, Hollantia, myös Skandinavian maita. Sitä vastoin Ranskassa ja Espanjassa katolisuus voitti kovan taistelun jälkeen, jonka seu-

rauksena porvariston kyvykkäimpien ainesten täytyi lähteä maanpakoon, suureksi vahingoksi maittensa taloudelliselle kehitykselle.

Nyt kuvatun ajan porvaristoa ja sivistyneistöä elähdytti, kuten jokaista kansanluokkaa nousun aikoina, kiihkeä tiedonhalu, joka kohdistui luonnontieteiden ja filosofian aloille. Mutta ulkonaisestikin haluttiin nähdä ja valloittaa uutta. Tässä taloudellinen etu oli välittömästäkin vaikuttamassa: Eurooppa oli käymässä liian ahtaaksi sille kauppiaskunnalle, joka jo oli tottunut käymään kansainvälistäkin kauppaa ja toisinaan siinä oli jo törmännyt verisesti yhteen. Alettiin hakea uusia maita, joista löytyisi raaka-ainelähteitä ja menekkimarkkinoita — siis: laajennuspolitiikan («imperialismin») tarkoituksiperät olivat jo alusta alkaen osaksi samat kuin meidän aikamme. Kun löytyi Amerikka (1492) ja meritie Hyväntoivon ympäri Intiaan (1498), niin näköjään ehtymätön kultasade virtasi Eurooppaan, tuottaen joksikin aikaa Espanjan ynnä joillekin muille kansoille rajatonta elämännautintoa, jota usein seurasi henkinen lamaanus ja rappeutuminen. Mutta myönteisiäkin seurauksia siitä oli. Rahatalous pääsi nyt entistä täydellisemmin voitolle, kapitalismi kehittyi ja täydellistyi ja kaikkea totuttiin katsomaan kauppiaan silmillä. Rahaliikkeen alalla on nyt merkittävä pankkitoiminnan vakiintuminen talletuspankkien muodossa, korko tuli säännölliseen käytäntöön ja samaten vekselit, jotka nyt endosseerauksen (siirron) käytäntöön ottamisen kautta saivat entistä suuremman merkityksen maksuvälineinä. Ensimmäiset arvopaperipörssit syntyivät, lähinnä osakkeiden ja valtiolainojen liikkeeseenlaskemisen yhteydessä. Niitä laskettiinkin paljon liikkeeseen; noina kultaisina aikoina valtiolainat, joiden

avulla vallanpitäjät alituisesti hankkivat rahoja sodan käyntiinsä, aiheuttivat mielettömän keinottelun, joka asetti myös köyhän kansan, työläisten ja palvelijain säästövarat rahaherrojen käytettäväksi. Teollisuudenkin alalla tapahtui nousu, varsinkin kustannusjärjestelmän muodossa: yrittelijä »kustansi» raaka-aineita, antoi ne käsityöläisen käytettäväksi, joka perheineen suoritti työn kotityönä.

Noina aikoina, Amerikan löydön jälkeen, astui eurooppalaisten kapitalistien näköpiiriin eräs uusi työläisaines, joka suunnattomasti lisäsi heidän riistämismahdollisuuksiaan. Tosin *orjantyo* ei ollut siihenkään saakka Euroopassa tuntematonta; jo keskiajalla oli pohjois-Afrikasta ja Itämaista sotien yhteydessä tuotu miehiä, naisia ja lapsia Eurooppaan orjiksi, jopa saatettiin keskellä rauhaakin hyökätä sikäläisten »uskottomain» kimppuun tarkoituksessa tuoda heitä Eurooppaan »kristittyjen» työvoimanpuutetta lieventämään. Amerikan löydön jälkeen avautui mahdollisuus panna intiaaneja viljelemään sitä samaa maataan, jonka aarteita eurooppalaiset suurrosvot samanaikaisesti ryöstivät. Tosin intiaanit havaittiin liian vähän kestäviksi; silloin alettiin Afrikasta tuoda neekereitä, parhaina aikoina 400,000 vuodessa; heistä tosin yli puolet kuoli jo metsästyksen ja kuljetuksen aikana eivätkä kaikki perille saatetutkaan kauan kestäneet sitä sanomattoman julmaa kohtelua, jonka alaisiksi he amerikkalaisten orjanomistajain pelloilla joutuivat. Tuohon orjakauppaan osallistuivat kaikki länsi-Euroopan maat; eri kaupunkien porvarit omistivat tätä tarkoitusta varten erikoisia laivoja, ja voitto tuosta ihmiskaupasta oli mainio.

Tämän ohella eri maiden merenkulkijat tai merirosvot kävivät varsinkin 1500-luvulla alituisia ryöstösotia toi-

siansa vastaan. Vasta 1600-luvulla suurvallat alkoivat perustaa itselleen pysyviä siirtomaita ja järjestää niiden sisäisiä oloja. Niinpä Englanti on siitä lähtien yleensä voinut sopia intialaisten ruhtinaiden kanssa saaliinjaosta niin, että köyhällä väestöllä on ollut samanaikaisesti kahdenlaisia sortajia kannettavanaan.

Paljon sotia oli kuitenkin käytävä, ennenkuin jotakin järjestystä näihin oloihin saatiin. Ensimmäisenä maailmanvaltona esiintyi 1600-luvulla Hollanti, jonka suutuuuden muistona on vieläkin suuri aasialainen saarisiirtomaa. Taistelussa Hollantia vastaan Englanti kohosi, mutta vasta senjälkeen kun se oli 1700-luvulla sivuuttanut Ranskan, se saattoi astua maailmanvaltojen etunenään. Nuot sodat tuhosivat paljon kapitalistisen kehityksen ituja kaikissa Euroopan maissa, mutta toiselta puolen myös antoivat niitä versoa uusia. Pääomanmuodostusta sodat kyllä ehkäisivät; yleisesti valitettiin, että kaikki rahat menivät valtion kassaan sotien rahoittamiseksi. Mutta moni varallisuus myös muodostui juuri sotatarvehankintojen seurauksena ja joutui sitten hedelmöittämään kauppaa ja teollisuutta.

Kansallisvaltioiden synty

Kuninkaat pyrkivät, kuten mainittiin, keskiajan lopulla ja uuden ajan alussa keskittämään valtiovalloin omiin käsiinsä, sivuuttaen läänitysaatelin. He loivat pysyväsien armeijan ja virkamieskunnan, ottaen usein rikkaita porvaraita virkamiehikseen. Näitä pyrkimyksiä edisti sama taloudellinen kehitys, joka ajoi porvaritkin pyrkimään luomaan yhtenäistä kansallisvaltiota vanhan läänitysvaltion tilalle. Sillä porvariston taloudellinen toiminta ei mahtunut

enää kaupunkikuntien ahtaaseen alueeseen; se vaati hallitsemaan kokonaista maata ja käyttämään sen voimavaroja kilpailussa ja taistelussa toisten maiden porvaristoa vastaan. Vanhan pikkuporvariston, käsityöläisten etu oli toinen, sen toiminta kun oli paikallista laatua. Mutta rikkaampi porvaristo oli mahtavampi ja sen etu vaati maksamaan alhaisia hintoja käsityöläisille heidän tuotteistaan ja ottamaan suuria hintoja kansallisilla ja kansainvälisillä markkinoilla.

Porvarien etu viittasi samaan suuntaan kuin kuninkaan; niinpä he häntä kannattivat ja hän heitä suojeli. Heidän yhteisten ponnistustensa tuloksena syntyi ja kehittyi *kansallisvaltio*. Kuningas ei ollut vielä suuresti riippuvainen porvareista ja siitä heidän parlamentistaan, joka kyllä jo keskiajan lopulla aina silloin tällöin kutsuttiin koolle myöntämään kuninkaalle veroja. Varsinkin jos kuningas sai aikaan pysyväisen veron, hänen asemansa kävi riippumattomammaksi. Näin tapahtui Ranskassa, missä kuningasvalta paljon vahvistui 1500- ja 1600-luvuilla, varsinkin etevän valtiomiehen Richelieun vaikutuksesta. Saksassa ja Espanjassa taas feodaaliaatelin onnistui aika paljon säilyttää valtaansa ja pitää porvarit kurissa vielä useita vuosisatoja.

Englannissa tapahtui voimakas porvarillis-kansallinen kehitys, kun porvaristo kokosi ympärilleen, taisteluun ulkomaalaisia etuja vastaan, kaikki ne, joiden edut riippuivat Englannin verkakaupasta: verkatehtailijat ja -kauppiaat, kutojat ja värjääjät, jopa talonpojatkin, jotka omistivat lampaat ja möivät villan. Moitittiin niitä, jotka hakivat tukea ulkomailta — siis isänmaallisuutta jo tunnettiin ja käytettiin hyväksi valtataistelussa, joskin se käsite oli niin uusi, ettei sen nimitystä vielä ollutkaan. Sana *patria*

täytyi lainata latinankielestä (= ransk. patrie, käännetty saksaksi Vaterland, suom. isänmaa).

Jo 1400-luvun lopulla, kun aateli oli pitkien sisällissotien johdosta jokseenkin menehtynyt, kuningasvalta oli Englannissa kohonnut hallitsevaksi voimaksi ja pystytti keskitetyn kansallisvaltion. Mutta myös porvaristo rikastui riittävästi voidakseen hankkia kuninkaalle lainoja ja saattaakseen hänet jossakin määrin riippuvaiseen asemaan, samalla kun ulkomaiset lainanantajat sivuutettiin. Erittäin isänmaallista toimintaa siis. Eräänä sen seurauksena olikin, että myös porvarit alkoivat saada vaikutusvaltaa kuninkaalliseen neuvostoon ja maan asioihin. Englannin asema porvarillis-kansanvaltaisena valtiona alkoi hahmottua.

Tosin ei tuo porvaristo ollut mitenkään yhtenäinen. Vaikutusvalta kuului etenkin niille kauppiaille ja rikkaille käsityöläismestareille, jotka olivat päässeet kohoamaan keskiluokasta ja saavuttaneet monopooliaseman jossakin tuotannon haarassa. Heillä oli hallitseva asema ammattikunnissa ja he pyrkivät menestyksellä valloittamaan niitäkin monopoleja, jotka kuuluivat varsinaisille tukkukauppiasyhtymille. Näitä etuoikeutettuja vastaan nousivat köyhemmät käsityöläiset yhdessä maalaiskauppiaiden ja talonpoikien kanssa. Tämän keskiluokan johtajana esiintyi suuri valtiomies Oliver Cromwell, ankara »puritaani» (= puhtauden harrastaja, nim. uskonnon alalla), ja niin taistelu sai ulkonaisesti uskonnollisen leiman, sen varsinaisten syiden ollessa kuitenkin sosiaalista laatua. Puh-
taasti taantumuksellisten ainesten yritettyä vastavallankumousta porvaristo kokonaisuudessaan nousi ns. kunniak-
kaaseen vallankumoukseen (the glorious revolution, 1688), jonka seurauksena porvarillinen kansanvalta vakiintui

lopullisesti Englannissa ja sen mukana rahamiesten ja suurtilanomistajain valta. Osattomiksi voitosta jäivät nytkin palkkaproletaarien ja proletarisoituneiden pikkumestarien yhä kasvavat joukot.

Ruotsi-Suomessa saksalaiset, Hansa-liiton johdolla, olivat aina 1200-luvulta asti hallinneet ulkomaan ja sittemmin myös kotimaan kauppaa. He määräsivät sekä osto- että myyntihinnat, miehittivät kunnallishallinnon (kuten Turussa ja Viipurissa) ja herättivät ylimielisellä esiintymisellään väestön vastenmielisyyttä. (Muistona siitä ovat sellaiset sanat kuin »kamasaksa».) Jotkut heistä rikastuttuaan palasivat kotimaahansa, toiset jäivät tänne ja heidän ruotsalaistuneita tai suomalaistuneita jälkeläisiään on maassamme vielä. Kun sitten keskiajan lopulla Ruotsissa nousi kansallinen liike, se kääntyi etupäässä saksalaisia vastaan, ja sitä jatkoi Kustaa Vaasa (1523—60) vapauttaessaan valtakuntansa kokonaan Hansan ylivallasta. Siitä lähtien suomalaisetkin laivat ovat voineet lähteä Juutinraumalta ulos harjoittaakseen kauppaa länsimaiden kanssa ilman saksalaisten välitystä.

Kustaa Vaasa edisti tämän mukaisesti kaikkia kotimaisia elinkeinoja — varsinkin niitä, jotka palvelivat sotilaallisia tarkoituksia, kuten salpietarinvalmistusta ja verankudontaa sekä Suomessa laivanrakennusta; suomalaisilla oli jo silloin hyvä maine taitavina laivanrakentajina. Katsoen porvariston kehittymättömyyteen kuningas patriarkallisesti määräsi yksityiskohtia myöten miten teollisuustyötä oli tehtävä ja kauppaa käytävä. Kaupunkeja hän pyrki kehittämään, sillä ne saattoivat hyödyttää valtakuntaa taloudellisesti ja porvaristo antoi kuninkaalle poliittisestikin kannatustaan korkeampia säätyjä vastaan. Tosin porvarit

merkitsivät vielä vähän; enemmän kuningas oli riippuvainen talonpojista, jotkahan olivatkin auttaneet hänet valtaan, mikä ei estänyt häntä toisinaan kohtelemasta heitäkin aika kovakouraisesti. Sama ilmiö siis kuin muualla: kuningasvalta kohosi armeijoiheen ja virkamiehineen riittävän voimakkaaksi ylläpitääkseen kansanluokkien kesken sellaista tasapainoa, joka piti kaikki riippuvaisuussuhteessa ja edisti voimakkaan keskusvallan pystyttämistä. Tätä politiikkaa Kustaa Vaasan seuraajat jatkoivat; niin varsinkin Kaarle IX, Kustaa Adolf ja Kaarle XI. Viimemainittu kuitenkin huomasi aatelin vallan niin arveluttavasti lujittuneen valtakunnan kustannuksella — eräiden hallitsijain tuhlauksen ja sotien johdosta kokonaista 2/3 valtakunnan maasta ja 1/3 valtion tuloista oli joutunut aatelisherrojen käsiin — että aatelisten suurmaanomistajain valta täytyi »suurella reduktiolla» kukistaa, minkä jälkeen kuningas, talonpoikaissäädyn uskollisesti kannattamana — otti itselleen yksinvallan.

Kaiken tämän kehityksen seurauksena oli, kapitalistisen kehityksen kannalta katsoen, että kansallisvaltiot syntyivät, joten samat taloudelliset lait ja järjestelmät ulottuivat koko maata käsittäviksi. Kansallisvaltio antoi ne puitteet, joissa lähinnä tulevana vuosisatoina kapitalistinen kehitys tapahtui. Sen ohella saattoivat toisinaan näissä puitteissa yleistyä sellaisetkin sosiaaliset laitokset, jotka hyödyttivät myös köyhälistöä, joskin luokkayhteiskunnan vallanpitäjät olivat ne säätäneet alusta varakkaampien etuja silmällä pitäen. Niinpä Englannissa kuningatar Elisabetin aikana (1558—1603) säädettiin ammattikuntalakeja, jotka tarjosivat työläisillekin jotakin suojelua ja joihin työläiset pari

sataa vuotta myöhemmin saattoivat vedota kapitalistista sortoa vastaan.

Merkantilistinen talouspolitiikka

Minkälainen oli se talousjärjestelmä, joka noissa kansallisissa puitteissa kehittyi? Sen juuret ulottuivat syvälle keskiaikaan, jonka talouselämä versoi arkana kasvina, sotaisten tuulten pudistamana. Enimmäkseen talouselämän oli pakko palvella vallanpitäjiä voimatta noudattaa omia sisäisiä kehityslakejaan. Ja tämä holhous jatkui kauan, se muodosti tärkeän piirteen siinä järjestelmässä, jota sanotaan *merkantilismiksi* ja joka vallitsi Euroopassa aina 1800-luvulle asti.

Toinen merkantilismin piirre oli taloudellinen nationalismi, kansalliskiihko; kansallisissa puitteissahan se vallitsikin. Luultiin toisen maan voiton edellyttävän välttämättä toisen maan tappiota; piti olla varuillaan, ettei vain joutunut hyödyttämään toista maata. Vieläpä tämä hyötyminen käsitettiin pintapuolisesti. Ei saanut tuoda maahan sellaista, mitä suinkin saattoi omassa maassa tuottaa, mutta oman maan tuotteita piti runsaasti viedä muualle ja jos mahdollista pakottaa ulkomaalaiset niitä ostamaan. Silloin saatiin rahoja maahan ja valtakunta riippumattomaksi ulkomaista. Edistettiin siis niitä elinkeinoja, jotka toivat paljon ja nopeasti rahaa, siis teollisuutta enemmän kuin maataloutta. Kauppatase oli hyvä, jos se osoitti suuren vientiylijäämän. Raaka-aineita ei saatu viedä maasta eikä viljaa, sillä oma teollisuus tarvitsi molempia, mutta hyvä jos vieraita raaka-aineita saatiin maahan. Ylellisyystavaroita ei sopinut tuoda maahan; Ruotsin vuo-

den 1739 tullisääntö kielsi 470 tavaralajin tuonnin, mutta vientiä edistettiin runsailla vientipalkkioilla ja lainoilla. Omaa raaka-ainetuotantoa tuettiin: tuotiin vieraista maista teollisuuskasveja ja siitospeläimiä (kuten Suomeen lampaita ja vuohia); toisinaan niitä ei saatu muulla tavoin kuin varastamalla, sillä muualla noudatettiin samoja periaatteita. Suomessa varsinkin edistettiin pellavan, värikasvien ja tupakan viljelystä.

Merkantilismi oli mahdollisimman kaukana vapaasta kilpailusta. Teollisuus perustui kauttaaltaan monopoleihin. Niitä annettiin pätevinä pidetyille tehtailijoille, usein — kuten varsinkin Ranskassa 1600-luvun lopulla — hovin suosikeille, jotka taas oman pätevyyspuutteessa ottivat tehtailleen palkattuja isännöitsijöitä. Niin runsaasti annettiin tehtailijoille valtion kassasta palkkioita, että nämä — kuten Ruotsi-Suomessa 1700-luvulla — toisinaan tuottivat heille suuremmat tulot kuin itse tuotteiden myynti.

Myös merenkulkua kannatettiin, se kun erikoisesti edusti maata ulkomailla ja hankki tuota kiihkeästi tavoiteltua kultaa, jota myös kauppiaiden etu vaati hankkimaan. Cromwellin kuuluisaa purjehdussääntöä (1651) jäljentäen annettiin Ruotsissa vuoden 1724 n.s. tuoteplakaatti, joka kielsi ulkomaisia laivoja tuomasta Ruotsiin muita tavaroita kuin niitä, joita oli tuotettu niiden kotimaassa; tämä merenkulkua suosiva laki pysyi meillä voimassa aina viime vuosisadalle saakka.

Älköön kuitenkaan uskottako, että tuo konstikas merkantilistinen talousjärjestelmä tasapuolisesti edisti kaikkien kansalaisten parasta. Joskin kyllä pyrittiin ylläpitämään eräänlaista tasapainoa, kaikki etupiirit joutuivat ristiriitaan keskenään. Täällä meillä suosittiin erikoi-

sesti kutoma- ja myös vuoriteollisuutta. Viimemainitun, maamme ensimmäisen ja kauan ainoan suurteollisuuden hyväksi uhrattiin talonpoikien etu, heidät kun pakotettiin tekemään rautaruukeille työtä, hankkimaan niille polttopuita tai puuhiliä. Ruukit muodostivat keskenään hintarenkaat — varmastikin meidän maamme ensimmäinen tämänlaatuinen ilmiö kapitalististen tuottajain kesken — ja jakoivat maaseudun keskenään niin, ettei kukaan talonpoika päässyt vaatimaan hiilistään enemmän kuin mitä »hänen» ruukkinsa suvaitsi maksaa. Nuo ruukit — joita 1640-luvulla syntyi muutamia länsi-Uudellamaalla (Fiskars, Pinjainen y.m.) ja seuraavina vuosikymmeninä Taalintehdas, Teijo, Pernajan Forsby y.m. — sortivatkin talonpoikia niin, että toisinaan syttyi epätoivoisia talonpoikien lakkoja (kuten Mustiolla 1677). Lisäksi tuon suosituksen vuoriteollisuuden hyväksi, joka sotilaallisista syistä oli valtiolle niin tärkeä, uhrattiin myös sahalaitosten etu. Sillä ruukkien puuntarve piti ennen kaikkea tyydyttää, ja sahalaitoksia kohdeltiin niin ylseästi, että — kuten vielä 1800-luvulla niiden taholta Suomessa valitettiin — ei tuntunut suurempaa rikosta olevan kuin sahateollisuuden harjoittaminen. Metsät piti säästää — siinä se pääsääntö, joka kauan määräsi vallanpitäjain politiikan tällä alalla.

Talonpojan edut uhrattiin myös kauppiaiden hyväksi, jotka kovasti verottivat heitä muun muassa velkakaupan avulla, joka saattoi heidät riippuvaisuuteen. Maaseudulla kauppa oli ylipäänsä kielletty kaupunkien hyväksi; vain pohjoisimpiin maamme seutuihin nähden tehtiin poikkeus, koska siellä ei kaupunkia vielä ollut. Ja pitkiä taisteluita täytyi myös Pohjanmaan porvarien käydä valtio-

päivillä, ennenkuin saivat oikeuden ulkomaan kauppaan, mikä heiltä kauan oli (Tukholman hyväksi) kielletty.

Luokkasortoa ja varhaisimperialismia

Pahimmin tietenkin uhrattiin heikoimpien, se on työläisten etu kapitalistietujen hyväksi. Kuului suorastaan merkantilististen teoretikkojen systeemiin, että niin piti tehdä. Porvarit olivat valtion tärkeimmät tukipylväät ja heille piti hankkia *halpaa työvoimaa*, selitti 1730 taloudellinen kirjailija Andreas Backmanson Ruotsissa. Ja eräs Ruotsin valtion manufaktuurikonttorin (teollisuustoimiston) virkamies Eric Salander selitti, että työläisen pitää pysyä köyhänä, sillä jos hän rikastuisi, hän kävisi laiskaksi, uppiniskaiseksi ja huolimattomaksi. Työväen lukumäärää saa kyllä lisätä (mutta ei mestarien), koska työläisten täytyy silloin harrastaa ahkeruutta ja yksinkertaista elämää. Nämä periaatteet eivät pysyneet vain teorioina, vaan *palkkataksat* määräisivät tarkkaan paljonko sekä teollisuuden että maatalouden työläisille saatiin valtakunnan eri osissa maksaa palkkaa. Muuten teroitettiin vuoden 1739 »hallijärjestyksessä» yhtenä hallioikeuksien tehtävänä sen seikan valvomista, että tehdastyöläiset »halvimpaan palkkaan suorittaisivat työnsä». Jos he pyysivät palkankorotusta, sai heitä jo tämän pyynnönkin takia sakottaa.

Merkantilismi johti kuitenkin huomattaviin tuloksiin. Tosin sen kehitystä keskeytti Ruotsi-Suomessa 1760-luvun alussa ankara pula, jonka takia täytyi lakkauttaa valtion antamat avustukset; syntyi työttömyyttä ja kurjuutta. Mutta niistä tehdaslaitoksista, joilla oli luonnollisia elämi-

sen mahdollisuuksia, koko joukko kesti vaikeudet ja jäi toimimaan (kuten Suomessa Jokioisten kutomo). Ja ylipäinsä on sanottava, että merkantilismi johti suureen teolliseen nousuun, joskin köyhempien kansanluokkien kustannuksella. Kuitenkin nousu oli huomattavaksi osaksi keinotekoisista ja sentähden kestänyt, ja niin Ranskan merkantilistisen talouspolitiikan johtomies, Ludvig XIV:n ministeri Colbert (1663—81), joka järjesti maansa talouselämän sen ulkonaisen loiston perustaksi, saattoikin väittää, ettei sen ajan teollisuus olisi päässyt pitkälle ilman valtiovalan antamia »kainalosauvoja».

Katsokaamme vielä hiukan merkantilistisen ajan kansainvälistä talouspolitiikkaa.

Kapitalismin imperialistinen puoli kävi siihen aikaan entistä selvemäksi. Mikään kansainvälisen solidarisuuden aate ei sitä häirinnyt: heikoimmat valtiot uhrattiin, pakotettiin myöntämään voimakkaammille valtioille edullisia kauppasopimuksia. Mutta lisäksi kaupallinen valloituspolitiikka pukeutui nyt uuteen muotoon, joka liitti siihen myös valtiollisen politiikan: syntyi siirtomaapolitiikka. Jo 1500- mutta varsinkin 1600-luvulta lähtien tuli tavaksi, että valtiot antoivat yksityisille »komppanioille» (kauppayhtiöille) ei vain yksinoikeutta harjoittaa kauppaa määrättyjen vieraiden maanosien kanssa, vaan myös oikeuden käyttää siellä valtiolle kuuluvaa valtaa. Ne saivat esim. valloittaa vieraita maita, järjestää sinne hallintoa, kantaa asukkailta veroja jne. Ne perustivat kauppasiirtoloita ja asettivat neuvostojaan niitä johtamaan. Valtiovalta ei tietenkään voinut paljon valvoa niiden toimintaa noissa kaukaisissa maissa ja säälimättä ne ryöstivät alkuaasukkaita, joiden suojelemiseksi vain harvoin joku oikea-

mielinen lähetyssaarnaaja saattoi esiintyä. Komppaniain voitto oli senmukainen, nousten usein lähes 100 prosenttiin, ja komppaniain osakkeiden myynti antoi pörssikeinottelelulle hyvän vauhdin. Hinnat kohosivat komppaniain tempuilun johdosta usein vahvasti. Mutta vaaratkin niitä uhkasivat: Ranskan Itä-Intian komppanian oli Ludvig XIV:n sotien johdosta pakko lopettaa toimintansa; Ruotsin vastaava komppania eli kauemmin (1739—1813).

Myös oman maan tuotteiden myyntiä varten perustettiin usein kauppakomppanioita. Sellaisia olivat Ruotsi-Suomessa eri aikoina tervakomppaniat, joiden merkitys oli suuri, tervan ollessa noina aikoina varsinkin meidän maamme tärkeimpiä vientitavaroita. Valtio toisinaan osallistui näihin yrityksiin.

Merkantilismi on aikoja sitten ollut ja mennyt. Mutta sen nimi, sen säännöstelemisinto ja sen kansalliskiihkoisen henki on syntynyt uudestaan meidän aikamme «uusmerkantilismissa».

Voimistuvan kapitalismin vapaudenkaipuu

Jo merkantilismin aikana oli kasvanut täysin kapitalistinen suurteollisuus, joskaan teknillisiä edellytyksiä sen korkeammalle kehitykselle ei ollut. Kaupalliset edut vaativat lisäämään tuotantoa, mutta vanha ja osittain jo sisäisesti rappeutunut käsityö ei pystynyt sitä tekemään. Sen rinnalla ja taistelussa sitä vastaan kehittyi n.s. kustannusjärjestelmä: kapitalisti antoi pikkumestareille raaka-aineita, joista nämä valmistsivat tavaraa, ja hän sen sitten möi. Tai hän kokosi palkkatyöläisiä yhteen suureen rakennukseen, jossa työ tehtiin, ja vaikka myös tässä n.s. manu-

faktuurijärjestelmässä työ tehtiin vanhoja kehittymättömiä työaseita ja työtapoja käyttäen, tämäkin suurtuotannon muoto tiesi edistysaskelta; tämäkin yhteistyö, niinkuin suurtuotanto yleensä, antoi rahallisesti paremmat tulokset ja osoittautui siis kehityskykyisemmäksi kuin vanha yksilöllinen käsityö. Tämän takia valtiolta sitä suosi ja sen ajan nuori kapitalismi tarvitsikin valtion kannatusta. Niinpä sen ajan (meillä varsinkin 1700-luvun) aikakirjat ovat täynnä manufakturisteille annettuja privilegioita, jotka oikeuttavat heidät harjoittamaan elinkeinoaan ammattikunta-asetuksesta riippumatta (ja usein ammattikuntien suureksi harmiksi). Näin joutuivat ammattikuntamestarien ohella »vapaamestarit» näyttelemään elinkeinoelämässä suurta ja yhä suurenevaa osaa. Ja näin kapitalismi kehittyi entistä voimakkaammin myös teollisuuden alalla, rajoituttuaan aikaisemmin pääasiassa tavara-kaupan ja rahakaupan alalle.

Mutta ennenkuin seuraamme teollisuuskapitalismin kehitystä, on meidän katsottava paria tämän kehityksen edellytystä: pyrkimystä suurempaan valtiolliseen vapauteen sekä konetekniikan kehitystä.

Voimistuva kapitalismi ei enää kauan tarvinnut valtiollisen vallan antamaa suojelua — ja holhousa. Aatelin ja kuningasvallan yhä surkaistuessa ja mädäntyessä, niiden muuttuessa loiseläjiksi, porvaristo tunsii itsessään omaperäisen kehityksen voimia. Tehdastuotannon johtajana se oli vielä silloin tuottava yhteiskunta-aines. Tosin se riisti alempien luokkien työtä, mutta tämä luokkayastakohta ei ollut vielä (1700-luvullakaan) yhteiskunnallisesti ratkaiseva. Vielä silloin porvaristo saattoi esiintyä »koko kansan» nimessä puhtaasti sortavia yläluokkia vastaan. Tämä tie-

toisuus antoi sille taistelussaan intoa ja uskoa; se tunsu edustavansa yleistä hyvää ja kaikkia jaloja aatteita — tietenkin se, kuten jokainen valtaluoikka, näki omassa luokkaedussaan myös yhteisen edun. Se vaati vapautta; tähän yleensä niin epämääräiseen käsitteeseen kuului ennen kaikkea vapaus harjoittaa elinkeinoa riippumatta valtiovallan antamista säännöstelevistä määräyksistä. Se vaati kunnioittamaan kansalaisten oikeuksia; tärkeimpiä oli omistusoikeus, ja sitä piti nyt suojella esivallan mieli-valtaiselta sekaantumiselta taloudellisiin asioihin. Näille aatteilleen porvaristo taas (kuten renessanssin aikana) haki arvovaltaista tukea kreikkalais-roomalaisesta muinaisuudesta, ja niin tämä astui entistä vaikuttavammin esille uuden ajan ihmisten mielikuviuksessa. Ihailtiin muinaisajan sankareita, aatteita, lakeja, jopa pukujakin, joita alettiin nyt jäljitellä. Tämä aatteellisuus nosti todella sen ajan sivistyneistön aikaisempien — ja myöhempien! — aikojen yläpuolelle; 1700-luku oli aatteiden aikaa enemmän kuin mikään muu. Tosin se oli myös »utilitarismin», yksipuolisesti käytännöllistä hyötyä tavoittelevan pyrkimyksen aikaa, mutta uskottiin yksityisen hyödyn olevan mainiosti sopuoinnussa kokonaisuuden edun kanssa. Ja tämä koski myös kaikkien kansojen kokonaisuutta: sivistyneistön parhaissa piireissä kehittyi inhimillisyys ja kansainvälisyys, ja Kansainliiton aate syntyi jo silloin, pari sataa vuotta ennen kuin se meidän aikanamme koetti toteutua.

Porvariston vallankumous

Se maa, jossa nämä aatteet ennen kaikkea kehittyivät ja muodostuivat eläväksi voimaksi kansan elämässä, oli *Rans-*

ka. Siellä yhteiskunnalliset epäkohdat eivät olleet yhtä suuret kuin eräissä muissa maissa. Niinpä talonpoikaisväestö oli osaksi päässyt taloudellisesti kohoamaan ja oikeudellisestikin parantanut olojaan. Miksi siis vallankumous syttyi juuri siellä eikä esim. Venäjällä, missä olot olivat paljon kurjemmat? Siksi, ettei vallankumous edistykään keskellä pahinta kurjuutta; jos se siinä syttyy, siitä tulee ehkä nälkäkapina, mutta ei yhteiskunnallista kumousta. Ranskassa olivat todella olemassa ne ainekset, jotka saattoivat koota ympärilleen kansan kumoukselliset voimat ja johtaa niitä. Porvaristo eli »kolmas sääty» johti sivistyneistönsä kautta koko alempaa kansaa. Porvaristo tunsi — kuten nykyajan työväestö — että sillä oli historiallinen tehtävä ja että se pystyi sen täyttämään.

Kansa kieltäytyi tottelemasta enää vallassaolevia loiseläjiä — tämä oli kumouksen ensimmäinen, kielteinen aste. Sitä seurasi välittömästi toinen, rakentava: julistettiin »ihmisoikeudet», joihin kuului laillisuuden periaate valtiolämässä ja kaikki muut yleisinhimillisiksi väitetyt, mutta itse asiassa porvariston silloista luokkaetua vastaavat oikeudet, siis tasa-arvoisuus, vapaa elinkeino-oikeus, omaisuuden pyhyys, uskontovapaus ym. — Vanhan järjestelmän kannattajat pakenivat ulkomaille ja tekivät siellä parhaansa saadakseen koko vanhan taantumuksellisen, kuninkaiden ja keisarien johtaman Euroopan hyökkäämään nuoren vapaan Ranskan kimppuun (kuten v. 1918 hyökättiin Neuvostoliiton kimppuun ja samalla tuloksella).

Nytkään, yhtä vähän kuin ylipäänsäkään vapaustaisteiluissa, taistelijain joukko ei ollut yhtenäinen. Koko vallankumouksen aikana alemmat kansanainekset taistelivatkin

ylempää porvaristoa vastaan ja toisinaan myös saivat ylivalian. Porvaristo, kyllästyneiden luokka, ei käsittänyt nälkäänäkevien tarpeita eikä antanut niille arvoa, kun he vaativat leipää ja maata ja rajahintoja. Talonpoikaisväestön yhteiskuntaihanteeseen taas kuului demokraattinen tasavalta lukuisine pikku maanomistajineen, eikä se ymmärtänyt työväen asemaa. Ja porvaristo, kun olosuhteet sen sallivat, supisti työväen äänioikeutta, vaati talonpojilta korvausta heidän saamistaan tai ottamistaan maista ja sääti kuolemanrangaistuksen sosialistisesta agitatiosta. Työväen taistelusta oli ainakin se hyöty, että aatelisvalta murskattiin täydellisemmin kuin muuten olisi tapahtunut, mutta välitöntä hyötyä tästä ei työväelle ollut. Sen esiintyminen nosti porvaristossa pelkoa, joka edisti taantumusta, ja Gracchus Babeufin avokatseinen, mutta ennenaikainen toiminta sosialistisen yhteiskunnan hyväksi sai lyhyen ja verisen lopun. Ei ollut vielä sosialistista joukkoliikettä eikä tulevan sosialistisen yhteiskunnan välttämätöntä taloudellista pohjaa.

Napoleonissa porvaristo näki »järjestyksen» palauttajan ja porvarivallan turvaajan. Hänen toimintansa tuloksena porvaristolle tärkeät vallankumouksen saavutukset vaikiintuivat, feodaaliajan jätteet lopullisesti poistettiin, ammattikuntalaitos niiden mukana, ja kansalaisvapaus porvarillisessa mielessä säädettiin laissa. Vieläpä Napoleon levitti nämä vapaudet kautta Euroopan eikä taantumuksellisten ruhtinaiden »vapaussota» pystynyt niitä enää tukahduttamaan.

Näin Eurooppa oli valmistunut vastaanottamaan uuden talousjärjestelmän, joka tulisi tekemään lopun merkantilismista ja toteuttamaan »vapauden» periaatteen taloudessa.

Mutta *tämä* vapaus ei tullut Ranskasta, joka oli taloudellisesti liian vähän kehittynyt. Sen emämaa ja lähtökohta oli Englanti.

Suurten keksintöjen aikakausi

Keksintöjä ei tehdä sattumalta, kuten moni luulee. Ja jos ne tehdäänkin sattumalta tai puhtaasti tieteellisten harrastusten tuloksena, niiden onnistuminen elävässä elämässä riippuu kuitenkin siitä, vastaavatko ne yhteiskunnallista tarvetta. Ranskalainen Denis Papin keksi 1600-luvun lopulla höyrykoneen; se jäi miltei tuntemattomaksi, koska sitä ei Ranskassa silloin tarvittu. Kun sitten 1760-luvulla englantilainen James Watt sen keksi uudelleen, siitä tuli uusaikaisen kapitalismin mitä tärkein käyttövoima. Sillä Englannilla oli suurteollisuuden tärkeimmät edellytykset: hiiliä ja rautaa. Se tarvitsi voimaa, joka niitä käytti, ja vuodesta 1774 valmistettiin Wattin koneita suurin määrin, varsinkin sen jälkeen kun niille saatu patentti päättyi v. 1800.

Toisellakin alalla Englanti pääsi johtavaan asemaan: kutomateollisuudessa. Keskiajalta saakka sen lampaanhoito oli etevää. Villaa myytiin suurin määrin mannermaalle valmistettavaksi kankaiksi, sillä joskin Englannin oma kutomateollisuus ja siinä vallitseva kapitalistinen riisto oli jo huomattava, ei voitu kaikkea villaa käyttää. Sentähden monet nerot ponnistivat teknillisten parannusten keksimiseksi, toiset heistä onnistuivatkin — sellainen on keksintöjen normaalin alkuperä.

Kun 1700-luvun alkupuolella eräs Kay oli parantanut kudontaa niin, että tuotanto nousi kaksinkertaiseksi, kanku-

rit saattoivat kutoa enemmän kankaita kuin mihin saata-
vissa ollut lanka riitti. Tämä pani toiset nerot harrastamaan
kehruun kehittämistä; eräs heistä, Hargreaves, onnistui,
kun v. 1765 keksi koneen (kehräävän Jennyn), joka keh-
räsi yhdellä kertaa 8 lankaa — se jo oli jotakin suurenmoista.
Tämä ynnä monet muut kehrukoneen parannukset aiheut-
tivat, että nyt taas kankurit saivat lankaa enemmän kuin
saattoivat käyttää ja niin heillä oli toistaiseksi hyvät ajat,
joita he aikakirjojen mukaan käyttivät kävelläkseen sun-
nuntaisin kaulussaappaisiin ja röyhyspaitoihin puettuina.

Lankojen paljous taas pani miettimään kutomatekniikan
parantamismahdollisuuksia. Siinä onnistui parhaiten eräs
Cartwright-niminen pappi — sillä keksijöitä ilmeni silloin
kaikissa kansankerroksissa ja ammateissa, mutta monet
heistä kuolivat köyhinä, kun vain kapitalisti saattoi käyt-
tää hyväkseen heidän keksintöjään. Cartwrightin koneel-
liset kangaspuut (1785) aiheuttivat kutomateollisuudessa
kumouksen. Koska ne olivat paikallaan vain tehtaassa,
alettiin niitä käyttää höyryvoimalla vesivoiman tilalle ja
niin tehdasjärjestelmä yhä täydellisemmin sivuutti aina
siihen saakka vallinneen kotiteollisuuden. Tehdasteolli-
suudessa vasta työnjako kävi suuremmassa määrin mahdolli-
seksi. Ja teknilliset parannukset yhä seurasivat toisiaan.
Esimerkkinä niiden voimasta mainittakoon, että kun Ame-
rikassa v. 1793 keksittiin kone, joka erotti puuvillan siemenet
kuiduista, niin se suoritti työn tuhat kertaa nopeammin
kuin neekerin käsi.

Tehdasteollisuus erikoisesti edisti liikenteen kehitystä. Se
kaipasi uusia kunnollisia maanteitä ja kanavia, ja kun kul-
kuneuvoihin vielä lisättiin höyryvoima, syntyivät höyry-
laivat ja rautatiet. Ensimmäinen rautatie avattiin Englan-

nissa v. 1825, ja yli Atlannin kulki ensimmäisen kerran höyrylaiva v. 1838. Jo v. 1840 oli Euroopassa 3.000 km rautateitä (Suomen ensimmäinen rautatie on vuodelta 1862).

Englannin puuvillateollisuus koneellistutettiin vuoden 1830 tienoilla, kohta sen jälkeen villa- ja sitten pellavateollisuus. Tuotanto niissä nousi senjohdosta suunnattomasti.

Euroopan mannermaan teollisuus seurasi Englannin teollisuuden jälkiä. Englannissa oli säädetty kovia rangaistuksia teknillisten kensintöjen tunnetuksi tekemisestä ulkomailla, mutta ne eivät kauankaan tepsineet. Ranskan talouselämä jo Napoleonin aikana porvarillisen vapauden vaikutuksesta edistyi paljon, samaten uudestaan Ludvig Filipin aikana (1830—48), mikä kuningas liehakoikin porvaristoa sanomalla itseään »porvarikuninkaaksi». Napoleon III (1852—70) nosti Ranskan sekä valtiollisesti että taloudellisestikin korkealle. Tosin kivihillen ja metallien niukkuus ehkäisi siellä teollisuuden nousua, mutta puuvillateollisuuden kehitys oli huomattava ja ylellisyystuotteiden alalla Ranskan johtava asema vakiintui. Suurteollisuuden heikkous ja pikkuteollisuuden laajuus ovatkin ne kaksi seikkaa, jotka pitkin matkaa ovat antaneet Ranskan talouselämälle ja myös sen työväenliikkeelle niin suuressa määrin pikkuporvarillisen leiman. Saksassa yhä jatkuvat feodaaliset yhteiskuntamuodot ja valtiollinen pirstoutuminen ehkäisivät taloudellista niinkuin valtiollistakin nousua, mutta vuosisadan keskivaiheilla alkoi kuitenkin puuvillateollisuuden, myöhemmin kaivosteollisuuden huomattava nousu. Vielä hitaampi oli edistys etelä-Euroopan maissa, samaten Venäjällä, missä vasta vuosisadan viimeiset pari

vuosikymmentä näkivät kutomateollisuuden huomattavammin kehittyvän.

Meidän maassamme tehdasteollisuuden koneellistuminen alkoi jo ennen vuosisadan keskivaihetta, kun v. 1844 sekä Littoisten että Barkerin kutomoihin hankittiin höyrykoneet. Sahateollisuudessa sallittiin höyryn käyttö v. 1859 ja se vaikutti siinä mullistavasti: sahoja voitiin nyt perustaa mm. uittoväylien suulle, mistä tavara sitten vietiin ulkomaille; ensimmäinen höyrysaha sijaitsi Porin seudulla. Metsäteollisuuden äkillinen nousu tapahtui sitten 1870-luvun alussa, kun ulkomailla erikoisesti tarvittiin Suomen puutavaraa. Paperiteollisuudessa tehdyt käänteentekevät keksinnöt otettiin täällä käytäntöön 1860-luvulta lähtien. Mutta teollisuutemme varsinainen nousu tapahtui vasta 1880-luvulla, jonka kuluessa sen työläismäärä kaksinkertaistui.

Teollisen kumouksen sosiaaliset ja aatteelliset vaikutukset

Kapitalistisen suurteollisuuden nopea kehitys toi kaikkialla mukanaan syviä sosiaalisia mullistuksia. Kyvyttöminä kilpailemaan koneiden kanssa käsityöläismestarit joutuivat äärimmäiseen kurjuuteen, menettivät kaikkensa ja astuivat useimmiten palkkatyöläisinä tehtaiden palvelukseen. Maaseudun pikkuporvarilliset idyllit hävisivät. Näin tapahtui ennen kaikkea Englannissa, mutta myös muualla, kuten Saksassa, missä maaseudun kankurien täytyi niinkään läpikäydä sanomattoman vaikeita aikoja jo ennenkuin lopullisesti ja auttamattomasti proletarisoiutuivat, hakien työtä niistä tehtaista, joiden koneet olivat tehneet heidät leivättömiksi. Keskiluokka monesti miltei

lakkasi olemasta; yläluokan ja proletariaatin välillä syntyi jyrkkenevä koulu. Yläluokkaan kohosi äkkiä joukko nousukkaita, joiden sivistys oli alhainen ja inhimillisyydentunto usein olematon. Siihen aikaan ei pidettykään teollisuustyötä korkeimmille luokille sopivana; Suomessa herätti ihmettelyä, kun v. 1856 eräs (äsken aateloituun!) Wasastjernan sukuun kuuluva herra perusti Tampereen Pellava- ja rautateollisuus Oy. Varsinkin sahateollisuutemme uranuurtajat olivat suureksi osaksi noita äsken rikastuneita, joiden sivistyskanta ei mitenkään vetänyt vertoja heidän häikäilemättömyydelleen ja ahneudelleen.

Nämä seikat antoivat leimansa myös työväen oloille. Kapitalistista anastusta oli runsaasti jo 1600-luvulta alkaen, mutta konetekniikka — josta alussa arveltiin seuraavan kultaiset ajat kaikille ihmisille! — pahensi äkkiä työväen olot äärimmäisesti ja samalla vei heiltä kaiken toivon päästä riippumattomaan asemaan. Sillä ainoastaan kapitalisti saattoi perustaa tehtaan; ainoastaan tehdas antoi nyt enää työtä ja leipää; ammattikunnat eivät enää voineet suojella jäseniään. Englanti, tehdasteollisuuden klassillinen maa, on myös aikaisen, hillittömän kapitalistisen riiston emämaa. Varsinkin lapsityötä riistettiin tavalla, joka saattoi kansakunnan tulevaisuuden vaaraan; synkän kuuluisia ovat ne viralliset kertomukset, joita 1830-luvulla asetetut valtion tehtaantarkastajat antoivat teollisuudessa käytettyjen lasten asemasta. Mitään suojelulakeja ei silloin ollut, mutta työläisvanhemmat jopa vaivaistalotkin luovuttivat lapsia teollisuudelle, joka heitä käytti rajattomina työpäivinä ja hengenvaarallisissa työoloissa. Lapset ottivat monesti melkein ensimmäiset askeleensa keskellä koneiden jyrinää, ja usein he jo ennen täysikasvuiseksi tuloaan kuluivat ja

turmeltuivat. Muissa maissa olot olivat kapitalismin alkuaikoina samansuuntaiset, mutta takapajulle jääneissä maissa, kuten meillä, porvaristo kuitenkin osasi omaa etuansa silmälläpitäen ottaa varteen muualla saadut kokemukset, rakentaen edes jonkin verran sulkuja kapitalistiselle riistönhimolle ja antaen työläislapsille suojaa (meillä 1880-luvulta alkaen).

Se porvaristo, jonka epäsosiaaliset himot niin räikeästi tulivat näkyviin, oli varustettu voimakkaalla itseluottamuksella. Tietoisena mahdollisuuksistaan se ei sietänyt valtion sekaantumista liikeasioihin. Merkantilismin antama »patriarkallinen» holhous oli heille sietämätön. Se piti poistaa — siitä he olivat yksimielisiä, ja vain valtionavun turvin kasvaneen teollisuuden miehet saattoivat vielä pitää vanhasta järjestelmästä kiinni. Vaadittiin »vapautta» — tuo Ranskan vallankumouksen herättämä käsite sopi niin mainiosti yksilöllisen taloudellisen itsemääräämisoikeuden ajajille. Mutta täytyihän myös todistaa yksilöllisen liikemiesedun olevan sopuosinnassa yleisen edun kanssa; siitä probleemasta ei nyt enää voitu päästä, oikeus- ja inhimillisyyssaatteiden tultua kautta Euroopan julistetuiksi. Monet taloustieteilijät eri maissa sen todistivatkin: että yksityisen liikemiehen oma etu vaatii häntä toimimaan juuri siten, kuin yleisönkin etu vaatii. Sehän vaatii, että kauppaa käydään ja tavaroita saadaan, että tavaroiden laatu on hyvä jne., ja liikemies ansaitsee sitä paremmin, mitä huolellisemmin hän tyydyttää nämä yleisön vaatimukset. Kaikessa talouselämässä on näkymätön säännöstelevä voima, joka pakottaa liikemiehen toimimaan oikein; jos hän sitä vastaan rikkoo, hän saa siitä kantaa seuraukset, kunnes huomaa erehtyneensä. Siis, annetakoon liikemiesten järjestää

asiansa itse; silloin talouselämä kasvaa terveeksi ja voimakkaaksi, kun se sitä vastoin kuihtuu ja rappeutuu, jos valtiolta tyrkyttää sille tukeaan. Vaadittiin siis vapaata kilpailua yksityisten kesken ja vapaakauppaa kansojen kesken: siitä kaikki hyötyisivät parhaimmin.

Näitä oppeja lukuisat lainsäätäjät ja taloustieteilijät julistivat eri maissa. Englannissa Cobden ym. nousivat suureen sotaan viljatulleja vastaan, jotka pakottivat nostamaan teollisuustyöväen palkkoja ja kallistivat tuotantokustannuksia, toisin sanoen vähensivät tehtaanomistajain voittoa. He vaativat siis »vapaakauppaa»: vapausvaatimuksella oli tässä niinkuin useimmiten vahva taloudellinen perusta. Heidän pyrkimyksiään vastustivat suurtilanomistajat, joiden etu vaati viljatulleja, mutta teollisuus oli voimakkaampi ja viljatullit poistettiin (1846); Englannista tuli ylipäänsäkin vapaan kaupan tukipylväs, jommoisena se pysyi niin kauan kuin sen teollisuus vastustamattomasti hallitsi maailmaa. Ranskassa Napoleon III:n aikaan tapahtui niin ikään kehitystä tähän vapaamieliseen eli »liberaaliseen» suuntaan. Saksassa, missä feodaalisten suurviljelijäin valta oli säilynyt paremmin, liberalismi oli vähemmän voimakas ja nopeammin ohimenevä. Meillä Suomessa liberalismi ajatussuuntana ilmeni 1800-luvun keskivaiheilla, jolloin sitä edusti varsinkin prof. J. W. Rosenborg. Hänen mielestään ei esim. ollut syytä asettaa merikapteenille pätevyysvaatimuksia, sillä kapteenin oma etu vaati häntä hankkimaan itselleen pätevyyttä. Olisiko Rosenborg itse halunnut uskoa henkensä tällaiselle kapteenille, lienee epävarmaa. Mutta yleisiksi liberalismin aatteet kohta kävivät, joskin riippuvaisuus Venäjästä ehkäisi niiden toteutumista.

Aatteet elävät myös omaa elämänsä, jossa taloudellinen

alkuperä ei enää aina välittömästi kuvastu. Niin myös se viime vuosisadan liberaalinen sivistyneistö, joka antoi porvariston aatemaailmalle sen älyllisen muodon olematta silti varsinaisesti porvariston palveluksessa, saattoi esiintyä vapausaatteiden puolesta vanhoja taantumuksellisia mah- teja ja myös sortavaa kapitalistiluokkaa vastaan tavalla, joka toisinaan hankki heille laajojen kansanjoukkojen kannatuksen. Kansanvaltaisia pyrintöjä ilmeni Euroopassa varsinkin vuosisadan keskivaiheilla runsaasti, kääntyen ruhtinaiden valtaa vastaan, mutta vaatien samalla suurem- paa sekä kansallista että yhteiskunnallista vapautta. Ali- tuisesti sen ajan vallankumoustaistelussa nämä molemmat aatteet ilmenivät toisiinsa kietoutuneina. Lordi Byron Englannissa, Victor Hugo Ranskassa, Garibaldi Italiassa, Heine, Herwegh ynnä muut »nuoren Saksan» koulukunnan runoilijat — siinä jo muutamia, jotka tahtoivat vakavasti viedä voittoon ne vapausaatteet, joita osaksi Ranskan vallankumous ja osaksi Englannin talouselämän kumous olivat saattaneet päiväjärjestykseen. Syttyipä uusia vallankumouksia Ranskassa 1830 ja 1848, ja ne nostattivat kumousyrityksiä muissakin maissa. Mutta niiden kulku kuvasti suuren vallankumouksen kulkua: ensin porvaristo ja työväki taistelivat käsi kädessä ruhtinaita ja aatelia vastaan, jopa työväen kulkiessa etunenässä; sitten työväki esitti omia vaatimuksiaan, ryhtyipä tappeluun niiden puo- lesta ja tuli voitetuksi. Tuloksena oli, että porvarivalta lisääntyi ja lujittui, työväen joutuessa entistäkin kovem- paan sortoon. Mutta jotakin uuttakin näissä taistelussa ilmeni: kansainvälisyys. Edistykselliset ainekset eri maissa huomasivat yhteenkuuluvaisuutensa ja niin kansainvälinen solidarisuus alkoi varttua. Senkin taustana näemme por-

varilliset edut, muun muassa kapitalistisen »kansainvälisyyden», joka suuresti lisääntyneen kaupankäynnin muodossa kehittyi ja tosiasiallisesti liitti lähemmin toisiinsa ei vain riiistäjäainekset, vaan samalla ja aikaa myöten yhä lujemmin myöskin työtätekevät kansat. Edistihän kapitalismi välittömästikin tätä kehitystä, kun se kansainvälisiin näyttelyihinsä (niitä pidettiin Lontoossa 1851, Pariisissa 1855, 1867, 1879, 1889 y.m.) lähetti työläisiäkin, jotka tällöin tutustuivat toisiinsa ja innostuivat yhteisiin ihanteisiin.

Taloudellinen liberalismi vastasi porvariston tarpeita lähinnä 1860- ja 1870-luvulla. Silloin oli vielä tilaa niin taloudellisten yksikköjen kuin kansojenkin vapaalle kilpailulle; ei tarvinnut toisen välttämättä tunkea toista pois tieltään ja valtiokin hyötyi parhaiten taloudellisten voimain vapaasta kehityksestä, joten se lakkautti merkantilistisen ajan pakkolainsäädännön jäännökset. Talouselämän »luonnolait» olivat määräävinä; valtion piti — kuten varsinkin Englannissa sanottiin — rajoittaa valvomaan järjestystä ja maan turvallisuutta. Vielä ei luokkataistelu ollut hävittänyt suvaitsevaisuutta; oli tilaa myös erilaisille katsomuksille ja pyrkimyksille. Työväkikin yleensä tyytyi oloihinsa, sillä se sai osuutensa hyvinvoinnista. Vähän huomattiin eräs 1848 ilmestynyt »Kommunistinen Manifesti» niminen kirjanen, jossa selitettiin yhteiskunnan olemus ja kehitys tuotanto-olojen tuloksena, asetettiin työväki niinkuin porvaristokin oikealle asemalleen kehityksen sarjassa ja osoitettiin kummankin historiallinen tehtävä.

Tosin vapaa kilpailu johti yhä uudestaan virheellisiin laskelmiin, joista johtui talouspulia. Ne rumensivat pahasti kokonaiskuvaa, herättäen levottomuutta ja kumoukselli-

suutta työväessä, mutta ne eivät voineet pahemmin horjuttaa luottamusta yhteiskunnan itselääkitykseen — loppuihan jokainen pula, kun oli aikaansaanut tarpeelliset muutokset. Vieläpä työnantajisto ryhtyi »vapaaehtoisesti» toimenpiteisiin työläistensä hyvinvoinnin edistämiseksi, jopa alettiin (aluksi Englannissa v:sta 1833, Suomessa v:sta 1889) säätää lakeja työväensuojelusta — huomaamatta, että näin tehden luovuttiin itse liberalismiin periaatteesta. Lopuksi osa työnantajistoa suorastaan asettui yhteyteen työväen kanssa, kutsuen sitä myötävaikuttamaan pahimpien epäkohtien korjaamiseen; niin syntyi Saksassa 1844 »keskusyhdistys työtätekevien luokkien hyväksi», Ruotsissa v:sta 1850 lähtien liberaaliset työväenyhdistykset ja niiden esimerkkiä seuraten v:sta 1883 alkaen Suomessa wrightiläiset työväenyhdistykset.

Mitkään näistä eivät voineet ajatellakaan talousjärjestelmän muuttamista, mutta sen aiheuttamia epäkohtia pyrittiin lieventämään.

Kapitalismi yhä keskittymässä

Ja talousjärjestelmä kehittyikin omien »luonnonlakiensa» johtamana. Konetekniikka kehittyi lakkaamatta ja 1800-luvun keskivaiheilta alkoi siinä uusi kausi, melkein yhtä mullistava kuin se 1700-luvulla tapahtunut kehitys, joka oli koneellistuttanut kutomateollisuuden. Nyt oli raskaan *metalliteollisuuden* vuoro. Englantilaisen Bessemerin keksinnöt tekivät v. 1856 mahdolliseksi käyttää teräksen tilalle valurautaa kiskoiksi, vetureiksi, laivoiksi. Hiukan myöhemmin seurasivat saksalaisen Siemensin ja ranskalai-

sen Martinin keksinnöt — kaikki suuret sivistyskansat ovat myötävaikuttaneet tähänkin kehitykseen.

Näiden keksintöjen seurauksena terästuotanto lisääntyi mahtavasti, varsinkin Saksassa, jonka metalliteollisuus jo 1880 sivuutti Ranskan, 1900 Englannin. Pienten valimoiden tilalle astuivat suuret terästehtaat. Metalliteollisuus astui kutomateollisuuden tilalle teollisen kehityksen etunenään. Sen tuotanto oli välttämättä suurtuotantoa.

Jokainen uusi kone merkitsi hankkijalleen yliotetta. Niin ainakin alussa. Mutta se lisäisi myös pääoman tarvetta. Kilpailevien yritysten synty vaikeutui. Siis: kapitalismi alkoi yhä enemmän keskittyä jo teknillisen kehityksensä seurauksena. Kaikissa kapitalistisissa maissa työläisten lukumäärä työpaikkaa kohti lisääntyi ja samalla lisääntyi vielä paljon enemmänkin koneellisten tuotantovainien määrä. Ja suuri liike saattoi tappaa lukuisia pikkuliikkeitä, jotka eivät pystyneet noita uusia koneita hankkimaan. Kilpailevien yritysten aloittaminen kävi sitä vaikeammaksi, koska niiden onnistuminen olisi edellyttänyt kuluttajain ostovoiman kasvua, johon ei aina ollut mahdollisuutta. Jo varhain olivat siis havaittavissa monet sellaiset kehitystendenssit, jotka yhä johtavat kapitalismin kehitystä kohti sen kypsymistä.

Koneellistumisen synnyttämän pääomatarpeen tyydyttämisestä palveli suuressa määrin *osakeyhtiö*-muoto, joka 1800-luvun keskivaiheilta lähtien kävi yhä yleisemmäksi kaikissa kapitalistisissa maissa (yhtiölait Englannissa 1850-luvulta, Suomessa v:lta 1895). Olihan pikkusäästäjien hallussa paljon rahaa, joka saattoi muodostua pääomaksi, jos se vain saataisiin mukaan tuotantoon. Tätä tarkoitusta palvelivat yhtiöt. Ne vapauttivat pikkuporvarin huolehtimasta hen-

kilökohtaisesti rahojensa sijoittamisesta, johon hän ei olisikaan pystynyt; menetyksen vaara ei ollut pelottava, kun se kohdistui vain siihen summaan, jonka hän oli yhtiöön sijoittanut. Vieläpä häntä imarreltiin sanomalla, että kapitalismi »demokratisoitui» päästämällä pikkuihmisetkin mukaan päättämään suurista yrityksistä. Itse asiassa yhtiö vain asetti pikkuporvarin rahat suurporvariston käytettäväksi, sillä ei hän kuitenkaan pystynyt kontrolloimaan niiden käyttöä.

Osakeyhtiöiden vaikutuksesta siis pääoman keskittyminen edistyi voimakkaasti. Tämä antoi yhä enemmän leimansa koko elämälle. Se kävi raaemmaksi, kun kilpailu yhä enemmän muodostui häikäilemättömäksi taisteluksi. Entiset henkilökohtaiset suhteet talouselämässä katkesivat: entisten perheyritysten tilalle, joita varsinkin Saksassa oli paljon (Krupp, Borsig, Stumm, Thyssen, valtavia metalliyrityksiä kaikki), astuivat epäpersoonalliset yhtiöt; myös työväkeen nähden entiset edes jonkin verran patriarkalliset suhteet hävisivät, kun henkilökohtaisen työnantajan tilalle astui kylmästi laskelmoiva tehdasbyrokraatia.

Lisääntyvät pääomat synnyttivät lisääntyvää voittoakin. Pääoman omistaja ei voinut sitä mitenkään kuluttaa, vaan se täytyi sijoittaa tuotantoon uutta voittoja tuottamaan. Sijoitusmahdollisuudet pakostakin vähenivät ja tämän johdosta voittokin pyrki alenemaan. Jos kilpailevia yrityksiä syntyi, ne vaikuttivat hintatasoon ja vähensivät vieläkin voittoja. Täytyi siis päästä tuosta kilpailusta — tämä ajatus, vanhan liberalismiin vastakohta, alkoi kypsyä 1870-luvulla, lähinnä Saksassa. Siellä Ranskan maksama suuri sotakorvaus oli aiheuttanut keinottelun, joka v. 1873 johti romahdukseen. Sitä seurasi pitkäaikainen lamakausi

ja se pakotti yrittelijät liittymään yhteen kestääkseen vaikeutensa. Näin alkoi kehitys, joka johti moniin merkillisiin ja vaihteleviin seurauksiin.

Taistelevan kapitalismin monopoolijärjestöt

Jo viime vuosisadan keskivaiheilla jotkut terävät tutkijat (Marx, myös Proudhon) olivat huomanneet, että kilpailu johtaa kilpailun lakkaamiseen. Tarkoittaahan kilpailu ylliotteen saamista vastustajasta, jos mahdollista kaikistakin vastustajista; tämä taas on monopoolin (yksinvallan) saamista markkinoilla. Nyt teknillisen ja taloudellisen kehityksen kulku oli jo horjuttanut kilpailijain yhdenvertaisuuden markkinoilla ja valtiotkin luopuivat kansainvälisissä suhteissaan vapaakaupan periaatteesta, ryhtyen 1870-luvulta alkaen yhä enemmän suojelemaan kukin oman maansa talouselämää kilpailulta. Saksa luopui vapaakaupasta v. 1879, ja seuraavina vuosina Eurooppaan virtaava halpa amerikkalainen vilja aiheutti useissa maissa viljatulleja (Ruotsissa 1889). Meilläkin tullisuoja lisääntyi 1800-luvun lopulla. Kansainvälisen ajatuksen vaihtamista kansalliseen etupolitiikkaan vastasi kirjallisuuden alalla 80-luvun sosiaalisen realismin hylkääminen 90-luvun kansallis-idealistisen ajatustavan hyväksi. Kaikessa tässä näemme taantumusta, merkkejä rappeutuvan kapitalismin vaikutuksesta kansojen elämään. Ja kapitalismi rappeutui sikäli kuin sen laajenemismahdollisuudet supistuivat.

Huomatessaan tämän yrittelijät tunsivat yhteenliittymisen tarvetta. Tämä tietoisuus ilmeni lähinnä *kartellien* perustamisen muodossa Saksassa 1870-luvulta lähtien, seu-

rauksena äsken mainitusta romahduksesta, joka pakotti lähinnä hiili-, rauta-, paperi- ja kalialan yrittelijät hakemaan toistensa tukea.

Kartelli (lat. sanasta charta = sopimus) on yrittelijäin yhteenliittymä, jossa eri yritykset pysyvät itsenäisinä, mutta alistuvat yhtenäisiin ehtoihin tuotantoon ja myyntiin nähden. Ne saattavat sopia tuotettavasta ja myytävästä tavaramäärästä ja myyntiehdoista, kuten hinnoista, alennuksista ja luotosta. Edelleen työehdoistakin: montako tuntia päivässä on työskenneltävä, montako konetta pidettävä käynnissä jne. Kartellin lähettämät asiantuntijat käyvät tehtaissa vakuuttautumassa sopimuksen noudattamisesta. Toisina aikoina (kuten Saksassa ensimmäisen maailmansodan jälkeen) kartellin harjoittama holhous on mennyt vielä pitemmälle: se on saattanut määrätä, keiden kanssa sen jäsenet saavat olla liikesuhteissa, tai se on kokonaan vienyt jäseniltä oikeuden olla välittömästi suhteissa ostajiin; se on ottanut vastaan tilaukset ja jakanut ne jäsenten kesken sekä vuoden päätyttyä suorittanut heille määrätyn voitto-osuuden.

Kartelli täten tekee kaiken jäsentensä välisen kilpailun mahdottomaksi.

Hintasopimuksillaan se pitää hinnat yllä huonoinakin aikoina; hyvinä aikoina se tehostaa hintojen korottamis mahdollisuutta. Se säännöstelee tarjontaa, ollen verraten riippumaton siitä kysynnän ja tarjonnan laista, joka on vapaaseen kilpailuun perustuvan talouden peruslakeja. Täten menekki pysyy tasaisempana, taaten jäsenille huonoinakin aikoina tyydyttävän voiton. Täten kartelli myös auttaa jäseniään pitämään laitoksensa verraten tasaisesti toiminnassa, mikä on tärkeätä, jotta pääomatappioita ei

syntyisi. Se koettaa estää uusia kilpailijoita ilmenemästä tai liittää se heidät itseensä.

Kartellin harjoittama holhous synnyttää usein tyytymättömyyttä, mutta yhteinen etu on yleensä voimakkaampi kuin hajoittavat voimat. Mitä enemmän jäsenten itsenäisyyttä rajoitetaan, sitä enemmän kartelli heitä hyödyttääkin. He pysyvät siis koossa, ei kuitenkaan aina nousuaikoina, jolloin yksi ja toinen vahvimmista jäsenistä luottaa riittävästi omiin voimiinsa livistääkseen. Toiset saattavat kiertää myyntiehdot, kun he esim. »ostavat» takaisin tavaran päällyksen korkeasta hinnasta, myöntäen täten luvatonta alennusta.

Kauppiaat, joita vastaan kartellin toiminta lähinnä on tähdätty, saattavat omien taistelujärjestöjensä avulla puolustautua, vieläpä saattavat sekaantua tuotantoonkin perustamalla omia tehtaita. Heikommassa asemassa ovat lopulliset kuluttajat. Heille kartellit ovat kovasti korottaneet hintoja, ja kun toisinaan niitä on alennettu, tämä alennus on suurimmaksi osaksi jäänyt kauppiaiden taskuihin. Entinen taistelu kuluttajasta on muuttunut taisteluksi kuluttajaa vastaan. Laskuaikoinakaan hinnat eivät pääse alenemaan, kun kartellit pitävät ne yllä. Ylituotannon ja liiallisen pääomasijoituksen kartellit estävät, mutta rauhaa ne eivät kuitenkaan ole pystyneet saamaan talouselämässä aikaan. Osuustoimintansa avulla kuluttajat ovat kyllä jonkin verran pitäneet puoliaan kartelleja vastaan. Varsinkin Ruotsissa he ovat täten saavuttaneet sananvaltaa myllyteollisuuden, margariinin, kumin ym. aloilla, pakottaen kartellit luopumaan yksipuolisesta hinnoittelusta, ja myös Saksassa osuustoiminta v. 1926 teki ruotsalais-saksa-

laisen tulitikkustrustin monopolistiset pyrkimykset osaksi tuloksettomiksi.

Kapitalistisen yhteenliittymisen vaikutuksesta työväen asema heikkenee, kunnes työväki on ehtinyt vahvistaa omia järjestöjään. Lakon sattuessa kartellin jäsenliikkeessä työläiset eivät voi hakea työtä kartellin muiden jäsenten luona. Sitä vastoin työväen välittömät rahalliset edut eivät aina kärsi kartellien vaikutuksesta, koska palkankorotuksista aiheutuvat lisämenot kartelli voi siirtää kuluttajain korvattavaksi. Palkkojen kohotessa työläisillä ei olekaan samaa mielenkiintoa alhaisia hintoja kohtaan, kun korkean palkan edellytyksenä saattaa olla korkea hinta. Niinpä työväki saattaa sitoutua tekemään työtä vain kartelliin kuuluville yrittelijöille, aivan niinkuin raaka-aineen hankkija voidaan pakottaa myymään vain kartelliin kuuluville yrittelijöille. Kartelli taas voi sitoutua ottamaan työhön vain järjestyneitä työläisiä jne. Näin saattaa syntyä kartellin ja sen työläisten kesken eräänlainen etujen samansuuntaisuus, josta kuluttajat joutuvat kärsimään. Tämäkin on eräs sellainen seikka, joka meidän aikanamme on osaksi tehnyt hallitsevalle luokalle mahdolliseksi hankkia itselleen kannatusta työväen ylimmän kerroksen puolelta, mutta olennaisesti se ei ole voinut vaikuttaa luokkavastakohtiin.

Valtion, joka niin suuresti kuluttaa myös kartellien tuottamia tavaroita, on tästä syystä ja muutenkin ollut pakko puuttua asiaan estääkseen kovin pitkälle meneviä kilpailun supistuksia ja palauttaakseen edes jonkin verran kilpailua. Se on siis koettanut puolustaa yksityisiä yrittelijöitä kartellien tyranniudelta ja kuluttajia liialliselta hintakiskonnalta. Näin mm. Englannissa, missä se on tehty nimenomaan elinkeinovapauden nimessä ja missä kartellien mono-

poliittiset pyrkimykset eivät olekaan onnistuneet siinä määrin kuin Saksassa.

Eräs toinen, samanaikaisesti kartellien kanssa kehittynyt kapitalististen yhtymäin muoto on *konserni*. Se liittää yhteen liikeyrityksiä, jotka pysyvät muuten itsenäisinä, mutta yhtyvät alistumaan yhteiseen teknilliseen, tuotannolliseen ja varsinkin rahalliseen johtoon. Ostonsa ja myyntinsä ne suorittavat itsenäisesti. Niitä on kahta lajia: »vaakasuoat» yhdistävät samalla tuotannon asteella olevia yrityksiä, ja »pystysuoat» (eli kombinatiot) liittävät yhteen tuotannon eri asteita edustavia laitoksia ehkäpä raaka-aineesta valmiiseen tuotteeseen saakka. Konsernit valvovat enemmän tai vähemmän tiukasti jäsenyritystensä toimintaa; toinen yritys saattaa hallita toista tai asetetaan yhteinen hallintoelin tai määrätään jokin johtava henkilö osallistumaan tytäryhtiöiden johtokuntien kokouksiin, jopa tarkastetaan näiden yhtiöiden tilikirjoja. Tytäryhtiöitä perustetaan mm., kun jokin toiminnan haara erotetaan eri liikeyritykseksi. Konsernit tavoittelevat hinnanalennuksia pitääkseen kaikki yrityksensä täydessä käynnissä. Nekin pyrkivät kohti monopoolia ja ne esiintyvät usein työväkeä vastaan enemmän kuin ostajia vastaan. Niitä perustettiin paljon maailmansodan jälkeen, mutta enemmän ohimenevästi.

Rationalisoinnin ja hinnanalennusten tarvetta vastaa paremmin n.s. *fusiooni*, joka liittää jäsenliikkeet täydellisesti yhteen, samalla kun se säilyttää eri tuotantolaitokset. Niitä perustettiin jo 1870-luvun alusta saakka, Ranskassa ja Englannissa enemmän pystysuoria, Saksassa aikaa myöten vaakasuoariakin. Vuoden 1900 talouspula edisti niiden syntyä varsinkin niissä teollisuudenhaaroissa (kaivos-, sähkö-), jotka olivat kehittyneet noususuhdanteen valli-

nessa. Inflation vaikutuksesta 1920-luvulla syntyi tällä pohjalla laaja yhteenliittyminen myös Saksan kemiallisessa ja terästeollisuudessa. Englannissakin tämä muoto on käynyt tavalliseksi mm. puuvilla- ja hiiliteollisuudessa. Tavalista on ollut Amerikassa ja Saksassa, että samanluontoiset liikkeet ovat ostaneet toistensa osakkeita, kuten rautakavos- ja hiiliyhtiöt, tai kehräämö- ja kutomayhtiöt, tai rautakauppiat ovat ostaneet kaivosyhtiöiden osakkeita voidakseen täten kontrolloida näiden yhtiöiden toimintaa. Pankit ovat taas pitäneet itselleen perustamiensa kaivos-, öljy- ynnä muiden teollisuusyhtiöiden osakkeita.

Kapitalistiyhtymien kehittynein muoto on *trusti*. Se on fusiooni, siis yhteiseen omistukseen perustuva yhtymä, jonka pyrkimys on voimakkaasti monopolistinen, ja se voi myös toimia laajemman fusioonin johtajana. Se ottaa valvojan ominaisuudessa haltuunsa siihen liittyneiden yritysten osakkeet.

Voimakkaimmin trustit ovat kehittyneet Yhdysvalloissa. Siellä ensimmäiset perustettiin 1880-luvun alussa, mm. J. D. Rockefellerin öljytrusti, joka v. 1882 syntyi liittämällä yhteen 46 yritystä. Tämä Standard Oil Co muodostettiin uudelleen laajemmalla pohjalla v. 1900, käsittäen sittemmin 500 yritystä eri maanosissa. Morganin Steel Corporation Co. syntyi 1901; se hallitsi 40 miljardin dollarin pääomaa ja sen työssä oli 200,000 työläistä. Myös Saksassa trustit syntyivät 1880-luvulta alkaen, kuten Nobelin dynamiittitrusti (1886). Tärkeimpiä on myöhemmin ollut I. G. Farbenindustrie, joka värien lisäksi on hallinnut lannoite-, kemiallista ja kaasuteollisuutta ja ollut läheisissä suhteissa myös sillateollisuuteen; sen työssä oli 100,000 työläistä ja pääoma oli 1,100 miljoonaa Saksan mk.

Maailmansota edisti kovasti trustien kehitystä. Carnegie rikastui suorittamalla laajoja hankintoja Yhdysvaltain hallitukselle, Morgan välittämällä Englannille ja Ranskalle lainoja; ylipäänsä keinottelulla oli kultaiset ajat.

Trustit pystyvät estämään kilpailua tehokkaammin kuin mitkään muut kapitalistiset järjestöt. Niiden täytyykin se tehdä, koska rikkaassa Amerikassa yhä vielä löydetään uusia raaka-ainelähteitä. Kiitos rakenteensa ne ovat voineet tukahduttaa kaiken sisäisen hajaannuksen ja saatuaan kilpailijastaan yliotteen ne yleensä lopettavat hänen tehdaslaitoksensa kysymättä, mikä on oleva näiden työläisten kohtalo. Tämä on näet mukavampi kuin ryhtyä yleiseen tuotannon supistukseen. Kapitalistisen talouden hienoimpana ja mahtavimpana muotona trustit voivat parhaiten toteuttaa rationalisoinnin, säästäen työtä ja yleisiä kuluja. Samaten ne voivat hankkia itselleen suurimpia etuja rahtilievennyksiin nähden ostamalla rautatieyhtiöiden osakkeita tai terrorisoimalla näitä yhtiöitä taloudellisesti. Joukkotuotanto säästää kustannuksia niin, että usein voitto suurenee vaikka hinnat pysyvät entisellään. Kun monopooliasema on saavutettu, trusti vapautuu mainostuskuluista, jotka muuten Amerikassa ovat suunnattomat, ja monopoolinsa avulla se on hallitsevana sekä osto- että myyntimarkkinoilla. Pankkien välityksellä ne hallitsevat koko teollisuudenhaaraansa, vaikka yhteensä trustit hallinnevatkkin vain 1/8 Amerikan koko teollisuudesta. On ollut tapauksia, joissa trusti, pääomansa viisaalla sijoituksella, on voinut hallita pääomaa, joka on ollut 200 kertaa suurempi kuin sen itsensä omistama.

Kapitalismin kehittyneimpänä muotona trustit myös talaaavat jalkojensa alle kaikki siivot liiketavat. Häikäilemättä

ne terrorisoivat niitä liikkeitä, jotka ovat joutuneet niistä riippuvaisuuteen. Kilpailijoilta estetään luoton saanti jne. Trustien johtajat ovat yleensä tunnotonta väkeä, joka mielellään käyttää asemaansa rikastuakseen myös omien osakkeenomistajien kustannuksella. Tietäen parhaiten oman liikkeen aseman johtaja saattaa synnyttää tilanteen, jossa hänelle liikkeen osakkeiden edullinen osto käy mahdolliseksi, esim. laatimalla käsittämättömiä bilansseja tai levittämällä huhuja liikkeen muka huonosta asemasta. Rikastuminen ei tapahdu mitenkään vain liiketoiminnalla, vaan monenlaisilla muilla tempuilla, varsinkin laskemalla uusia osakkeita liikkeelle, mikä jo se on tuottoisaa toimintaa sille, joka sitä ovelasti hoitaa.

Yleisö on usein suhtautunut vihamielisesti trusteihin, ja niin luokkavastakohdat ovatkin trustien vaikutuksesta kärjistyneet. Työväelle trustit ovat tuotannon supistuksilla aiheuttaneet työttömyyttä ja työehdot ovat useimmiten huonontuneet, kun trustit eivät välitä suojelulaeista. Työväen parasta eivät trustit ole edes näön vuoksi harrastaneet. Sitä vastoin ne ovat tarjonneet osakkeitaan työläisilleen merkittäväksi — menestykselläkin. Steel Corporation on myös antanut työläisilleen voitto-osuuden, vahvistaen täten työläisissä kapitalistista henkeä.

Yhdysvaltain hallitus ei ole voinut olla kokonaan puuttumatta trustien toimintaan, koska ne liiaksi vaarantavat yleistä parasta mm. hallitsemalla rautateitä. Pitkin matkaa on Amerikassa säädetty trustienvastaisia lakeja, jotka suurin piirtein ovat jääneet tehottomiksi. Trustien tultua lakkautetuksi (kuten Standard Oil 1911) niiden oikeudellinen muoto on muuttunut ja niiden keskinäiset sopimukset solmittu peitetymin. Mutta sotakeinottelijain voitot

on kuitenkin — ensin Amerikassa, sitten Englannissa ja Saksassa — verotuksen avulla suureksi osaksi otettu valtiolle.

Että taistelu trusteja vastaan ei ole antanut sen parempia tuloksia johtuu myös siitä, että »yleinen mielipide» ei ole läheskään yhtenäisesti kääntynyt niitä vastaan. Kiitos Amerikan suurten luonnonrikkauksien kansa on kokonaisuudessaankin päässyt siinä määrin osalliseksi hyvinvoinnista, että trustit »isänmaallisen» teollisuuden vaalijoina ovat saaneet osakseen kannatusta varsinkin ensimmäisen maailmansodan jälkeen, kun käytiin hyötymään tuottoisan sodan antamista voitoista. Myös työväenluokan kerinakerrokselle koitti kultainen aika, josta tosin v. 1928 alkanut hirvittävä pula teki lyhyen lopun.

Trustien poliittinen vaikutus on ollut hyvin suuri. Amerikka on kaksi kertaa puuttunut ratkaisevalla tavalla maailmansotiin, ei tosin puolustaakseen »demokratiaa», kuten vain yksinkertaisimmat saattavat otaksua. Esimerkkinä trustikuninkaiden vaikutusvallasta mainittakoon vain, että tunnettu valtiosihteeri Mellon johti aluminitrustia, joka usein jakoi 80 %:n suuruiset osingot. Kuten trustien menettelytapoja tuntien saattaa otaksua, lahjukset ovat rehoittaneet Amerikan valtioelämässäänkin.

Kapitalististen monopooliyhtymäin kansainvälisyys

Monopooliyhtymiensä johdolla kapitalismi astui entistä määrätietoisemmin eri maiden rajojen yli. Muun muassa dumpingin (polkumyynnin) avulla johtavat teollisuusmaat koettivat valloittaa vieraita markkinoita. Kun kuitenkin vientiä vaikeuttivat eri maissa vallitsevat ja yhä lisätyt

tuontitullit, perustettiin trustien toimesta toisiin maihin tytäryhtiöitä. Maailmanmonopoolit tosin ovat sittenkin osoittautuneet vaikeiksi pystyttää, mutta siihen suuntaan on kuitenkin eri aloilla pyritty eikä aivan menestyksestä. Näissä pyrkimyksissään trustit ovat onnistuneet paremmin kuin kartellit, siis myös Amerikka paremmin kuin Saksa.

Etevää osaa on maailmanvalloitustaistelussa näytellyt Standard Oil, joka maapallon eri osissa on hankkinut itselleen öljylähteitä, kiinnittäen samalla huomiota myös öljyn synteettiseen valmistukseen. Tämä trusti on toiminut 52 maassa, johtaan niissä yhteensä 500 yhtiötä. Yhdessä saksalaisen Gasolin-yhtiön kanssa se perusti v. 1928 Basellissa »kemiallisten yritysten kansainvälisen yhtiön». Myös se on ollut yhteistoiminnassa Fordin perheyhtiön kanssa, jolla niin ikään on tytäryhtiöitä useissa maissa (mm. Suomessa). Englantilais-hollantilainen Shell-trusti on toiminut samaan tapaan. Tällaiset trustit omistavat eri maissa öljyjohtoja, satamia, rautateitä, laivoja, solmivat salaisia sopimuksia hallitusten kanssa jne. Muista amerikkalaisista jättiäisliikkeistä mainittakoon Singer, joka edusti 80 % maailman ompelukonetuotannosta, ja banaanitrusti (60 % maailmantuotannosta), joka on hallinnut varsinkin Keski-Amerikkaa taloudellisesti, saattaen sen hallitukset muutenkin riippuvaisuuteen, samalla kun Yhdysvaltojen öljykuninkaat ovat hallinneet mm. Venezuelaa, asettaen sille presidentinkin. Edelleen amerikkalaista pääomaa on runsaasti sijoitettu Euroopan sähköteollisuuteen, joka vaatiikin suuria pääomia. Amerikkalainen tupakkatrusti (1890—1911) edusti aikoinaan 81 % maailmantuotannosta; se valloitti Englannin markkinat ja osti myös saksalaisia

tehtaita, pakottaen kauppiaat ostamaan vain amerikkalaisia tuotteita. Mutta kun trusti sitten väärensi saksalaisia tehtaanmerkkejä ja niitä käyttäen levitti ala-arvoisia tuotteita, saattaakseen täten saksalaiset tuotteet huonoon maineeseen, nousi sitä vastaan Saksassa eräänlainen isänmaallinen liike. Myös muissa maissa sama trusti toimi, mm. Suomessa. Muuta kansainvälistä merkitystä saanutta amerikkalaista trustitavaraa ovat niittokoneet, kassarekisterikoneet, elokuvat. — Tulitikkustrusteja on ollut useita. Amerikan tällainen trusti perustettiin v. 1922; sekin ulotti toimintansa Eurooppaan, solmien Saksan kanssa sopimuksen, joka sille antoi 70 % Saksan tulitikkutuotannosta; täydelliseksi trustin voitto ei käynyt, koska osuustoiminta pysyi sopimuksen ulkopuolella. Kuuluisin on ruotsalainen (Kreugerin) tulitikkustrusti, joka solmi sopimuksia useiden maiden hallitusten kanssa, välittäen niille lainoja ja kilpailen siinä suurpankkien kanssa. Sen osinko oli usein 25 %. Englannilla on ollut oma tulitikkustrustinsa. Muista kansainvälisistä trustintapaisista liikkeistä mainittakoon ranskalainen Schneider (aseita), englantilainen Vickers (samoin), saksalainen kemiallinen trusti A.E.G. (sähkötarpeita, toimii Suomessakin), Siemens (samoin), Nobel (öljyä, Suomessakin), saksalaisella johdolla perustettu korkkimattotrusti, tšhekkiläinen Bata (kenkiä), ruotsalainen S.K.F. (kuulalaaakereita). Ranskan kapitalismi on varsinkin sijoittanut pääomiaan Tšhekkoslovakian ja Itävallan metalliteollisuuteen, ruotsalaiset ovat levittäneet puhelimiaan, sveitsiläiset malkkia ja suklaata, Norjan Hydrossa (typpi-teollisuutta) on ranskalaista ja saksalaista pääomaa. Niinkuin eri maissa moni teollisuudenhaara on suurimmaksi osaksi (monin n. 80 %) trustiutunut, niin myös kansainväli-

sellä alalla moni tärkeä tavara on joutunut trustien hallittavaksi.

Ensimmäinen maailmansota edisti paljon tätä kehitystä ja antoi Amerikalle vahvan yliotteen köyhtyneestä Euroopasta. Mahtavasti Amerikan trustit tällöin kulkivat maansa imperialismiin etunenässä; toiset niistä kehuivatkin tappaneensa varsinkin Saksassa suuren määrän yrityksiä. Jonkin verran eri maat ovat itseään suojelleet tullien avulla, valtiovallan toimiessa tällöin yhdessä »isänmaallisen» teollisuuden kanssa.

Ylläsannottu osoittaa, miten tekniikan kehitys yhdessä yhä kasaantuneen pääoman suuremman iskuvoiman kanssa on ratkaisevasti lisännyt suurteollisuuden valtaa. Entisaikojen pikkuporvarilliset idyllit yhä hävisivät. Kapitalistiset yhtymät, jotka ensin olivat ohimeneviä ilmiöitä, alistivat jo viime vuosisadan loppuun mennessä olennaisen osan talouselämää hallintaansa. Omassa keskuudessaan kapitalistiset yhtymät pystyttivät tiukan yhteenkuuluvaisuuden, joka teki niille mahdolliseksi taistelun ulospäin. Työväen luokkataistelua ne taas heikensivät houkutteluillaan, jotka hajottivat työväen rintaman. Kuluttajia verotettiin entistä ankarammin pääoman hyväksi. Tämä kehitys, joka saattoi yhä laajempia joukkoja riippuvaisuuteen pääomasta, kärjisti yhteiskunnallista ristiriitaa, kun omistusoikeus tuotantovälineisiin yhä pysyi yksityisten suurkapitalistien käsissä.

Samalla kapitalismi laajeni myös maantieteellisesti. Maailman luonnonrikkauudet joutuivat entistä tarkemmin tutkittavaksi ja vallattavaksi yksityisten riistopyynteiden tyydyttämiseksi. Aina silloin tällöin maailmanmarkkinat jaettiin kapitalistiryhmien kesken. Mutta niinkuin mono-

poolikapitalismi ei ole voinut torjua talouspulia missään yksityisessä maassa, niin se ei ole myöskään voinut — vaikka jotkut ovat sosialistisellakin taholla sellaista toivoneet — luoda maailmantaloudesta sellaista kokonaisuutta, missä ei pulille eikä sodille ole tilaa.

Pankit kapitalismin johdossa

Tässä on nyt huomautettava eräästä meidän aikamme kapitalismin olennaisesta käyttövoimasta, joka tehokkaasti on määrännyt sen laajennuksen laadun ja voiman. Tarkoitamme pankkipääoman vaikutusta teollisuuteen.

Palveltuaan aikoinaan kauppaa ja teollisuutta pankki on meidän aikanamme muuttunut niiden herraksi. Yhä kasaantuneet talletukset, joiden omistajat enimmäkseen ovat olleet tietämätöntä pikkuväkeä (pikkuporvareita ja työväen kermakerrosta), ovat antaneet pankeille (se on: kouralliselle rahamiehille) itsenäistäkin valtaa, joka on sallinut heidän suuresti määrätä talouselämän suunnasta. Sillä kaikki tuottajat ovat riippuneet luotosta ja sitä on usein heille annettu vain pankkien määräämillä ehdoilla. Ellei näitä ole noudatettu — jos esim. on valittu pankin epäsuosiossa olevia toimihenkilöitä — pankki on voinut ilmoittaa asianomaisille, että se »valitettavasti» ei pidä mahdollisena myöntää enää luottoa. Tällainen ilmoitus on asian tavallisesti ratkaissut, koska luoton äkillinen lakkaaminen olisi käynyt yritykselle kohtalokkaaksi. Usein pankki antaa valita omia johtomiehiään jonkin teollisuusyrityksen johtokuntaan, jotta he voisivat siellä välittömästi seurata sen toimintaa. Suurimmat pankit asettavatkin omia henkilöitään valvomaan eri toiminta-aloja: määrättyjä teolli-

suudenhaaroja, kauppaa jne., ja nämä kehittyvät kukin oman alansa erikoistuntijoiksi. Pankin palveluksessa on tätä varten insinöörejä, taloustieteilijöitä, tilastomiehiä. Perustetaan pankkien omia tutkimuslaitoksia. Näin pankit saattavat mitä monipuolisimmin kontrolloida koko talouselämää. Teollisuusmiehet saattavat paheksua tällaista »pankkiterroria», mutta eivät voi siitä vapautua.

Tämä pankkien ylivalta on käynyt sitä tehokkaammaksi, koska niiden omassa keskuudessa on tapahtunut voimakas keskittyminen. Suuret pankit nielevät joukon pieniä: niin on käynyt meillä Suomessakin, missä useat pikkupankit huonon hoidon tai liian rajoitetun toimialan takia (maaseutupankit) ovat lakkauttaneet toimintansa tai yhtyneet suurpankkeihin. Amerikassa kaksi suurpankkia (Rockefellerin ja Morganin) kulkee etunenässä, ja Saksassa jo aikoja sitten sanottiin 300 rahaylimyksen johtavan talouselämää. Näin siis supistuu se lainanantajain määrä, jonka puoleen teollisuus voi kääntyä, ja näiden valta on sitä suurempi. Liittyessään itse yhteen pankit saattavat ajaa myös johtamansa teollisuusryhmät yhteistoimintaan ja sitä tehokkaammin määrätä, mille aloille teollinen toiminta on johdettava. Varsinkin pääomasta köyhissä maissa, kuten meillä, teollisuus riippuulainanantajista, joita se vain harvoin voi löytää ulkomailta; tosin liikepankit eivät ole meillä saavuttaneet samaa monopooliasemaa kuin muualla, ollen toisina aikoina itsekin hyvin riippuvaisia Suomen Pankin antamasta luotosta. Monessa maassa pankit osaavat kiinnittää johtoelimiinsä valtion virkamiehiäkin ja saada täten asiansa hyvin hoidetuiksi valtion elimissä.

Näin siis pankit kaikkialla edistävät pääoman keskitystä ja lisäävät sen vaikutusvaltaa. Taloudelliset »luonnonlait»

väistyvät yhä enemmän määrätietoisesti suunnittelevien kapitalistipiirien laskelmien tieltä. Ja pääoman valta muodostuu entistä enemmän erikoisesti pankkipääoman vallaksi. Tällaiseksi tilanne oli kehittynyt jo 1890-luvulla ja meidän vuosisatamme alussa nämä tendenssit yhä kiihtyivät.

Arvellaan 1890-luvulla lasketun arvopapereita liikkeelle koko maailmassa vuosittain 10 miljardin, 1910-luvulla 20 miljardin kultafrangin arvosta. Vuonna 1910 oli arvopaperien määrä maailmassa 815 miljardia frangia. Nämä numerot jo osoittavat rahapääoman vallan kasvun. Pääoma joutui entistä suuremmaksi osaksi olemaan sellaista, mikä ei enää tuota, vaan siirtää rikkaudet toisista taskuista toisiin. Kehittyi »koronkiskurikapitalismi», emämaanaan Ranska, ja se antoi leimansa talouselämälle. Sen toiminta oli osakkeiden liikkeellelaskemista, josta mainitut numerot antoivat kuvan, sekä monta muuta temppuilua, josta ulkomaisten lainojen välitys oli tuottoisinta.

Nämä seikat osoittivat kapitalismin jo alkanutta rappeutumista. Rahapääoma, joka itse kasaantui harvoihin käsiin, tunkeutui yhä voimakkaammin eri aloille; teollisuuslaitokset saivat entistä suuremman osan pääomastaan pankeista, jotka asettivat sen yrittelijäin käytettäväksi ja myös määräsivät näiden toiminnasta; oman lehdistönsä avulla rahapääoma hallitsi »yleistä mielipidettä»; lahjuksilla se vaikutti virkamieskuntaan, ja valtioiden hallituksissakin sillä oli omia edustajiaan. Rahapääoma siis saavutti tosiasiallisesti yhä täydellisemmän monopoolin, ja yhä häikäilemättömämmin pikkuihmisten etuja sorrettiin; moni liikeyritys saattoikin pidättäytyä vuosikausia osingon maksamisesta, jotta pienten osakkeenomistajain olisi pakko myydä

osakkeensa alihintaan suurille saadakseen rahaa elatukseensa.

Tämä »kehitys» edistyi erikoisesti meidän vuosisatamme alkuvuosina; sen päämaat olivat Amerikka ja Saksa, jotka molemmat talouselämän alalla yhä enemmän sivuuttivat ei vain Ranskan, vaan myös Englannin.

Rahapääoma imperialismin pohjana

Mahtavasti paisuvalle rahapääomalle eri maiden rajat kävivät kohta liian ahtaiksi. Rahapääoman täytyi, niinkuin teollisuudenkin, pyrkiä ylittämään ne. Kotimaisen teollisuuden kehitys, josta rahapääoma nyttemmin määräsi, olisi edellyttänyt oman kansan elintason ja ostovoiman kohoamista, mikä taas oli mahdollista vain kapitalistiluokan alistuessa uhrauksiin, mutta niihin se ei suostunut. Kansan suuri massa siis pysyi köyhänä eikä voinut tarjota pääomalle sijoitusmahdollisuuksia. Niitä täytyi hakea muualta. Tosin moni pienikin maa kohosi kohta kapitalistimaiden joukkoon, suojatullien avulla tai muuten, mutta yhä vielä oli runsaasti niitä puolikapitalistisia tai aivan takapajulla olevia maita, joiden kansat saatettiin vetää mukaan eurooppalaisen sivistyksen piiriin herättämällä niissä uusia tarpeita, ja niin rahanvienti muodostuikin tavararviennin rinnalla kapitalismin tärkeäksi tehtäväksi.

Englannin hallitsemassa laajassa siirtomaa-imperiumissa näitä maita oli runsaasti. Ranska sitävastoin sijoitti runsaita pääomiaan takapajulle jääneisiin Euroopan maihin, ennen kaikkea Venäjälle; tämä seikka muodosti vahvan pohjan sille liitolle, joka lähinnä poliittisista syistä oli solmittu v. 1894 Ranskan ja Venäjän kesken. (Se selittää myös sen

kiihkeyden, millä Ranska v:n 1917 jälkeen vastusti neuvostovaltaa, joka ei tunnustanut tsaarivallan ottamia lainoja.)

Näin siis johtavien maiden kapitalistiluokat sijoittivat muualle ne yhä kasvavat pääomat, joita oman maan teollisuus lakkaamatta loi. Jo ensimmäisen maailmansodan sytyttyä lasketaan eri maiden kapitalistiluokilla olleen eri maihin sijoitettuna 200 miljoonan kultafrangin suuruinen pääoma. Lukuisat puolisivistyneiden maiden hallitsijat taivutettiin myönnetyksiin, sitä helpommin koska he — joko prameuden himosta tai kehittääkseen maansa kehittymättömiä sotilaallisia ynnä muita oloja — olivat alituudessa lainan tarpeessa. Eri kapitalistimaiden kesken syntyi usein kilpailua näistä lainamarkkinoista; kunkin maan kapitalistit käyttivät oman maansa hallitusta edistääkseen pyyteitään, ja tarpeen vaatiessa saatettiin noita turvattomia barbaarivaltioita pelottaa sotilaallisilla keinoin.

Nämä olot tiesivät Eurooppaan nähden sen, ettei vain kapitalistiluokka yhä enemmän muodostunut koronakurien ja loiseläjien luokaksi, vaan myös kokonaiset maat joutuivat elämään riistämällä kaukaisia puolisivistyneitä kansoja, saaden niiltä olennaisen osan hyvinvointinsa ja valta-asemansa taloudellisia edellytyksiä. Tästä osaksi hyötyi työväenluokankin kermakerros, jonka sitominen kapitalistiluokan etuihin täten helpottui, ennustaen pahoja seurauksia työväenluokan sisäiselle solidarisuudelle.

Samanaikaisesti siis kun teknillinen kehitys (varsinkin raskaan metalliteollisuuden) mahtavasti edistyi ja pääoma jo sen johdosta keskittyi, kapitalistiset yhtymät saavuttivat yhä laajemmassa mittakaavassa monopooliaseman (jo vuoden 1914 mennessä kansainvälisiä trusteja oli koko joukko toistasataa), ja tätä kovasti lisääntyntä iskuvoimaansa

kapitalismi nyt käytti ulospäin. Imperialismi käyttää hyväkseen tietämättömien kansanjoukkojen keskuudessa usein vallitsevaa tai helposti nostettua kansallisvihaa, se tarpeen vaatiessa itse sitä lietsoo — mutta tyhmää olisi nähdä siinä imperialismin varsinainen alkuperä.

Imperialismin varsinainen syy oli kapitalismin ahdinko-tila kotimaissa. Valtavasti lisääntynyt teollisuus (varsinkin rauta- ja teräs-) lisäsi lakkaamatta pääomia, joten niiden kasvama korko pyrki alenemaan. Samaan suuntaan vaikuttivat työväen lisääntyneet vaatimukset. Pääoman edullinen sijoitus vaikeutui. Pääoma sentähden pyrki ulos, yli oman maan ja maanosan rajojen, eikä nyt enää vain kaup-
paa harjoittamaan. Tahdottiin raaka-aineita, jotta maan teollisuus voisi tyydyttää tässä suhteessa omat tarpeensa olematta riippuvainen muista maista ja markkinoiden vaihteluista. Tahdottiin uusia myyntimarkkinoita. Tahdottiin sijoittaa pääomia uuteen vasta luotavaan teollisuuteen, ja tällöin luotiinkin mieluummin »pystysuoria» yhteenliittymiä, jotka johtivat siirtomaiden annettavista raaka-aineista aina kotimaassa valmistettavaan lopulliseen tuotteeseen saakka. Lujimmaksi tämä rakenne muodostui, jos kyseessäoleva kapitalistiyhtymä sai monopoolioikeuden *kaikkiin* raaka-ainelähteisiin koko maailmassa. Siihen siis pyrittiin mm. valtaamalla mahdollisimman laajoja alueita eri maanosissa; toisinaan tällöin täytyi kyllä »ostaa porsäsäkissä», sillä huolimatta trustien ponnistuksista maapallon luonnonrikkauksien tutkimiseksi ja arvioimiseksi ei voitu varmuudella tuntea ostettavan tai valloitettavan alueen raaka-ainelähteitä.

Nämä taloudelliset valloituspyrkimykset saattoivat kyllä toisinaan muodostua yksityisten liikemiesten tai seikkaili-

jain edesottamiseksi, mutta tällöinkin — jos ne onnistuivat! — valtio usein asettui sitten järjestämään näin aikaansaatuja oloja. Tai johti se tapahtumia alusta alkaen. Yleensä vain valtion osallistuminen takasi toivotun tuloksen saavuttamisen ja sen pysyväisyyden.

Näiden pyrkimysten tuloksena eri suurvallat perustivat 1800-luvun loppupuolella muihin maanosiin koko joukon satamia, rautateitä ym., sijoittaen niihin omia pääomiaan. Varsinkin rautateollisuus tästä hyötyi. Vieraiden pikkuvaltioiden pakkotilaa käytettiin tällöin hyväksi edullisten takeiden hankkimiseksi niille myönnettyistä lainoista. Muun muassa hankittiin täten Euroopan eri maiden teollisuudelle tilaisuus viedä muihin maanosiin tuotteitaan edullisilla ehdoilla ja siinä määrin, kuin noiden kaukaisten maiden kohoava sivistystaso ja lisääntyvät tarpeet tekivät mahdolliseksi. Usein saattoi tämän politiikan seurauksena ilmetä kysymys pikkuvaltioiden »itsenäisyydestä» ja antaa aihetta ulkokultaisiin voivotuksiin sellaisten valtojen taholta, jotka eivät päässeet osallistumaan saaliinjakoon. Sillä siirtomaissakin syntyi taloudellisen kehityksen edistyessä vähitellen kotimainen porvaristo, joka omia saalistamisetujaan silmälläpitäen esiintyi kansansa edustajana ulkomaisia sortajia vastaan; tällöin jonkin suurvallan etu saattoi vaatia esiintymään noiden kansallisten pyskimysten suojeelijana toista suurvaltaa vastaan, joka oli päässyt edelle.

Siirtomaiden omaa työväkeä sorti täten sekä oma että vieras kapitalismi eikä heitä myöskään suojellut Euroopan ja Amerikan työväen muodostama sosialistinen internationaali, joka edustikin etuoikeutettujen maiden työväenluokkaa eikä päässyt koskaan vakavammin kosketuksiin muiden rotujen työläisainesten kanssa. Viimemainitun tehtä-

vän suorittivat vasta Venäjän bolshevikit, jotka tällä saivat suuren ja Euroopan suurvalloille erittäin kiusallisen vaikutusvallan vieraiden maanosien asioihin.

Imperialismi suurvaltapolitiikkana

Yllä kuvattu kilpajuoksu siirtomaihin alkoi varsinaisesti 1880-luvun alussa, kun *Ranska* miehitti pohjois-Afrikan maita, ensinnä Tunisin ja Egyptin. Sitten se vuosisadan loppuvuosina loi laajan yhtenäisen siirtomaa-imperiumin, joka käsitti suurimman osan pohjois-Afrikkaa; ennestään sillä oli Indokiina, Madagaskar ym. *Englannissa* imperialistiset pyrkimykset heräsivät miltei samanaikaisesti ja pakottivat ranskalaiset väistymään Egyptistä, joka siitä lähtien, Intiaan johtavan tien (Suezin kanavan) varrella sijaitsevana on ollut Englannin tärkeimpiä alusmaita. Sen eteläpuolella Englannin ja Ranskan imperialismit niin ikään törmäsivät yhteen (Fashodan tapaus 1898) ja vain Ranskan tietoisuus omien voimiensa riittämättömyydestä pelasti rauhan. Etelä-Afrikassa taas englantilainen valloittajanero Cecil Rhodes loi 1880- ja 1890-luvuilla laajan siirtomaavaltakunnan, minkä johdosta myös buurien tasavallat lakkasivat olemasta. Tämän jälkeen tähdättiin yhtenäisen imperiumin luomiseen Egyptistä Kaapiin, mikä suunnitelma toteutui vasta maailmansodan yhteydessä, kun esteenä olleet Saksan eräät siirtomaat joutuivat Englannille.

Englantilaisen imperialismin tieltä vanha, jo perinteelliseksi käynyt englantilainen liberalismi sai väistyä, se kun ei vastannut kapitalismin uusia tarpeita. Englannissakin uusia «aatteita», tullisuojan ja siirtomaapolitiikan aatteita, julis-

tettiin noin v:sta 1870 lähtien, julistajina suurisuisia valtiomiehiä kuten Joseph Chamberlain ja kirjailijoita kuten Rudyard Kipling.

Saksan valtakunta, joka perustettiin vasta v. 1871, ei päässyt aloittamaan siirtomaapolitiikkaansa ennenkuin kaikki tärkeät paikat olivat jo toisten hallussa. Mutta kapitalismin tarve oli täällä sama kuin muualla ja jo 1870-luvulla varsinkin rahamiespiirien taholta pyrittiin levittämään siirtomaapolitiikkaa kohtaan myötämielisiä käsityksiä. Vanha Bismarck, joka ensin oli suhtautunut epäilevästi tähän politiikkaan, myöntyi siihen ja antoi 1880-luvulla miehittää Afrikassa lounais-Afrikan, Kamerunin, osan itä-Afrikasta ym. Samanaikaisesti Saksan imperialismi edistyi lähi-Idässä tavalla, joka uhkasi Englannin elintärkeätä yhteyttä Aasian kanssa.

V:sta 1889 alkaen saksalainen pääoma yhä enemmän tunkeutui Turkkiin, rahoittaen tärkeitä rautatierakennuksia, jotka tarkoitettiin saksalaisen imperialismiin pääreiteiksi. Vain maailmansota sitten esti Bagdadin radan rakentamisen saksalaisilla rahoilla.

Venäjän imperialismi suuntautui itä-Aasiaan, missä Mandshuria joutuikin venäläisten käsiin. Mutta siellä venäläinen ja japanilainen imperialismi törmäsivät yhteen, ja vuosien 1904—05 sota pakotti edellisen väistymään. Sen jälkeen Japani yhä eteni Kiinassa, joka pystymättömänä itsepuolustukseen oli pitkän ajan kaikkien imperialististen valtioiden yhteisestiraatelemana. (Jo 1840-luvulla Englanti oli käynyt Kiinassa sotaa pakottaakseen kiinalaiset, eräiden englantilaisten kauppaetujen tyydyttämiseksi, antamaan oopiumipaheen vapaasti rehoittaa maassaan.)

Italia oli sekä uutena valtiona myöhästynyt kilpajuok-

susta ja sen yritykset Abessinian valloittamiseksi toivat sille kauan vain häpeää ja pilkkaa. *Amerikan Yhdysvallat*, jotka omassa maassaan hallitsevat niin suuria luonnonrikkauksia, eivät alussa harrastaneet siirtomaapolitiikkaa; vasta v. 1897 Espanjan sodallaan ne hankkivat itselleen Filippiinit, Kuban ym.

Tuloksena kaikesta tästä maapallo oli v:n 1900 seutuvilla suurimmaksi osaksi jaettuna suurvaltain kesken niin, että Englanti hallitsi suhteettoman suurta osaa maapalloa, verrattuna emämaahan ja sen väestöön, kun sitä vastoin varsinkin Saksa ja Italia olivat vasta päässeet alkuun. Näissä vastakohtissa oli tulevien sotien siemen. Tyytymättömien täytyi toivoa maapallon uudestijakoa, kun valloituksiin muuten ei ollut tilaisuutta. Tämän käsittäen eri valtiot valmistautuivatkin sotaan. Saksa hyväksyi v. 1900 suuren laivasto-ohjelman, Englanti tämän vaikutuksesta yhtyi v. 1904 Ranskan ja Venäjän väliseen liittoon.

Ylipäänsä kudottiin seuraavina vuosina laaja kansainvälisten sopimusten verkosto tarkoituksessa turvata eri maat sodan varalta. Mutta ne toivat mukanaan sen vaaran, että pienikin rauhan rikkominen saattoi kehittyä maailmansodaksi — niinkuin sitten kävikin.

Maailmansota lisäsi anarkiaa

Tuloksena vastakkaisista imperialistisista eduista ja niistä johtuneista sotilaallisista varusteluista syttyi maailmansota v. 1914. Sen aikana kapitalistinen keinottelu rehoitti kuin ei koskaan ennen ja sen päätyttyä kapitalismi osoittautui entistäkin kyvyttömämmäksi järjestämään maailman talousoloja. Lähin seuraus oli Saksan talouselämän

sortuminen, joten Englanti ja Amerikka pääsivät pääkilpailijastaan, kooten tämän johdosta jonkin aikaa suunnattomia liikevoittoja. Mutta riistämällä Saksalta mahdollisuudet terveeseen taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen voitajavallat tappoivat kanan, joka muni kultamunia: köyhänyt Saksa ei pystynyt enää ostamaan amerikkalaisia tavaroita ja tästä Amerikan teollisuus joutui pitemmäksi aikaa kärsimään. Tästä aiheutui kokonainen konferenssien ja »suunnitelmien» sarja, joka tarkoitti helpottaa Saksalle taloudellista nousua, mutta ei estänyt saksalaisen valuutan täydellistä romahdusta inflation seurauksena (1923). Saksa ajettiin neuvostovallan syliin, mistä aiheutui myös poliittisia seurauksia; tämän suunnistautumisen puoltajia olikin paljon myös kapitalistisella taholla.

Muutenkin maailmantalouden rakenne, eri maiden välinen työnjako murtui; monista suunnitelmista huolimatta suunnitelmattomuus tuli räikeästi näkyviin. Toisiin maihin ja toisiin teollisuudenhaaroihin esim. sijoitettiin runsaasti pääomia siinä toivossa, että tarpeelliset muut tarvikkeet saataisiin muista maista, mikä toivo saattoi pettää; toisilla aloilla vallitsi raaka-aineen puute jne. Myös teollisuus- ja maatalousmaiden välinen työnjako lakkasi, kun yleisen anarkian peloittamana jokainen maa pyrki omavaraisuuteen. Vallitsi »taloudellinen nationalismi» kansojen kesken, ja kussakin maassa rehoitti »uusmerkantilismi» lukemattomine säännöstelymääräyksineen. Taloudellinen laskusuunta pitkittyi ja tuotanto pysyi kauan sodan edellisten vuosien numeroiden alapuolella.

Tällaisissa oloissa jatkui myös kapitalismin pyrkimys monopolistiseen suuntaan epätoivoisena keinona koettaa pysyä pystyssä ja saada jotakin järjestystä aikaan. Samaten

jatkuivat imperialistiset pyrkimykset, joita Saksan siirtomaiden anastus vain hetkeksi saattoi tyydyttää. Kaukoidässä amerikkalaiset ja japanilaiset intressit joutuivat entistä vakavammin ristiriitaan, Japanin tyydyttäessä yhä häikäilemättömämmin laajennustarvettaan heikon Kiinan kustannuksella. Samalla tapahtui useissakin eurooppalaisen imperialismiin kohteina olleissa maissa kansallinen nousu: kehittyi kotimainen teollisuus tavalla, joka supisti eurooppalaisen teollisuuden riistomahdollisuuksia, jopa uhkasi niitä Euroopassakin: Japanin teollisuus alkoi levittää tuotteitaan Eurooppaan ja Intian kutomateollisuus kilpaili jo emämaan vastaavan teollisuuden kanssa. Euroopan työväen elintasolle tämä siirtomaiden harjoittama kilpailu merkitsi uhkaa, joka saattoi vahvistaa työväen kermakerroksen ja kapitalistien välistä etujen yhtäläisyyttä; niinpä imperialistisen valloituspolitiikan johtajat Saksassa ja Englannissa olivat ennenkin vedonneet työväkeen, väittäen sosiaalisten uudistusten käyvän mahdolliseksi edellytyksellä, että uusia riistalueita saataisiin.

Fascismin taloudellinen perusta

Muutenkin viime vuosikymmenien kapitalismin sairaaloinen kehitys on antanut keinoja kansanjoukkojen kytke-miseksi kapitalismin talutusnuoraan. Monopooliyritysten lisääntyvän vahvuuden ja niiden taloudellisten vaikutusten seurauksena yhä laajempi joukko pikkuyrityksiä on sortunut, yhä suurempi joukko niiden omistajia joutunut puille paljaille. Sosiaalisesti tietämättöminä ja vailla solidarisuutta järjestyneen työväen kanssa nuo äkkiä köyhtyneet pikkuporvarijoukot ovat olleet fascistien helposti petettä-

vissä, näiden esiintyessä muka »kansan» hyväksi demokra-
tiaa ja työväenliikettä vastaan. Samanlaisissa oloissa on
elänyt osa maaseudun pienviljelijöitä, samaten opiskeleva
nuorisio, koska myös henkisen työn alalla on ollut ylituo-
rantoa ja tungosta, joka nuorisossa on herättänyt pelkoa
tulevaan toimeentuloonsa nähden. Näistä eri aineksista
fascismi on muodostanut itselleen kantajoukkonsa ei vain
fascismin emämaissa Italiassa ja Saksassa, missä se niiden
avulla ottikin vallan, vaan myös muissa maissa. Suomen
lapuanliikkeessä samat ainekset muodostivat liikkeen mas-
sat, johdon ollessa osaksi oikeistolaisen poliitikkojen, osaksi
teollisuuspiirien käsissä. Viimeksimainitut näet toivoivat
saavansa fascistisen terrorin avulla työväen voiman niin
murretuksi, että saataisiin aikaan ne palkanalennukset,
joita pidettiin tarpeellisina Suomen vientiteollisuuden kil-
pailukyvyyn lisäämiseksi maailmanmarkkinoilla.

Yllämainitussa huomataan piirteitä, joita jo aikaisemmin
oli ilmennyt kapitalismin kehityksessä ja jotka nyt ensim-
mäisen maailmansodan jälkeen vahvistuivat. Näitä oli
myös se suhteellinen solidarisuus, joka syntyi kapitalisti-
luokan ja työväen kermakerroksen kesken siirtomaapoli-
tiikassa, kun tämä politiikka saattoi eräät johtavat kapita-
listimaat etuoikeutettuun asemaan ja antoi niiden kapita-
listeille voittoja, jotka sallivat nostaa työväenkin elintaso-
a. Niinpä imperialismiin johtavat miehet ovatkin niin Saksassa
kuin Englannissa tehostaneet sitä työttömyyden vähentä-
mistä ja sosiaalisten uudistusten toteuttamista, joka saattaisi
olla tuottoisan valloituspolitiikan seurauksena. Sanotuissa
maissa siis sillä sisäpolitiikalla, joka on tarkoittanut työ-
väen saattamista yläluokan johdettavaksi, on ollut erään-
lainen taloudellinen perusta, kun se taas muissa maissa

(kuten Suomessa) on enemmän käyttänyt keinoinaan valheisänmaallisia korulauseita, jotka vain ohimennen ovat saattaneet vaikuttaa työväen eräisiin etuoikeutettuihin piireihin.

Ensimmäisestä maailmansodasta toiseen

Ensimmäisen maailmansodan jälkeisessä ajassa voimme erottaa seuraavat kehityskaudet.

Ensin kapitalismi, varsinkin amerikkalainen, läksi trus-tiansa johtamana toiverikkaana hyötymään saksalaisen kilpailun häviämistä, kunnes huomasi Saksan ostokyvyn hävinneen ja ryhtyi toimenpiteisiin sen palauttamiseksi. Joka tapauksessa nuo uudestirakentamisen vuodet tuottivat kapitalismille runsaita voittoja. Työväkikin niistä hyötyi, varsinkin koska eri maissa tapahtuneet vallankumoukset tosin lyhyeksi ajaksi terästivät sen taisteluvoimaa. Niin se saavutti uudistuksia (8-tuntisen työpäivän, liikeneuvostot, sosiaalivakuutusta), joihin porvaristo nyt noususuhdanteissa saattoi helpommin myöntyä. Italiassa työväki miehitti tehtaat. Mutta jo kohta sattui taas pulia, jotka kapitalismille muistuttivat sen raadollisuudesta; eräs niistä läksi v. 1920 Japanista, ulottuen Eurooppaan ja Amerikkaan — ensimmäinen merkki siitä, miten uudet kaukaiset maat jo saattoivat vaikuttaa maailmankapitalismin asioihin! Pulan vaikutuksesta porvariston myöntöväisyys väheni, palkat alenivat ja Italiassa fascismi nyt astui esille uhattua porvarivaltaa pelastamaan ja sen kanssa valtaa ja saalista jakamaan.

Jo 1920-luvun keskivaiheilla uudet olot olivat riittävästi vakiintuneet tehdäkseen uuden nousun mahdolliseksi. Metalli- ja laivanrakennusteollisuus kävivät etunenässä.

Laajaksi ja määrääväksi kehittynyt luottojärjestelmä auttoi teollisuuden kehittymään entistä suurempaan kukoistukseen ja yleinen luottamus tulevaisuuteen vallitsi. Varsinkin Amerikan teollisuus huomasi nyt mahdolliseksi sitoa työväenluokan kermakerroksen laajassa mittakaavassa itseensä; jokaisella ammattityöläisellä oli auto, toisilla työläisperheillä useitakin. Kaikkialla teollisuus ryhtyi nyt laajalla rationalisoinnilla lujittamaan asemaansa, tieteellisten tutkimusten perusteella poistaen vanhentuneita menetelmiä ja keksien uusia työtä säästäviä, standardisoiden työtuotteita jne. Uusien koneiden hankinta kävi vilkkaaksi noina vuosina. Ihanteena hämmötti tehdas, jossa kukaan ei tehnyt työtä, vaan koneet pantiin käymään painamalla konttorissa nappulaa; toisilla aloilla tultiin sangen lähelle tätä ihannetta ja ylipäänsä rationalisointi johti pysyväisiin tuloksiin työn säästämiseen nähden. Kehittyneimmissä maissa (ja osaksi muissakin, kuten Suomessa) työväen lukumäärä monissa teollisuudenhaaroissa ei enää lisääntynyt vaan vähenikin, samalla kun tuotanto yhä lisääntyi. Mutta osoittautui, että rationalisoinnin antamasta lisääntyneestä voitosta pienenevä osa joutui työntekijöille. Palkat nousivat, mutta kapitalistien liikevoitto vielä enemmän.

Pikkuporvaristo ja työväen ylempi kerros katselivat tätä kehitystä hyvin toivein. Imperialismia ei paljon vastustettukaan, se kun lupasi niin suuria voittoja koko kansakunnalle; »isänmaalliset» tunnukset voittivat alaa ei vain pikkuporvaristossa ja talonpojissa, vaan osaksi myös työläisjoukoissa.

Amerikka kulki etunenässä sekä rationalisoinnissa että monopolistisissa pyrkimyksissä. Pääomiaan se lähetti

varsinkin Saksaan, muodostaen siellä suuria monopoli-yhtymiä; siellä myös rationalisointi sai suuren laajuuden. Monopoolimuodostumat edistyivät noina vuosina paljon. Teollisuustuotanto lisääntyi paljon ja pääoma keskittyi voimakkaasti.

Pysyväiseen sosiaaliseen nousuun yksityiskapitalismi ei nytkään voinut johtaa. Tuotannon raivokkaasti kasvaessa ei otettu huomioon kansanjoukkojen ostokyvyn rajoittuneisuutta. Joskin joku suurkapitalistikin (kuten Ford) saattoi olla tästä probleemasta tietoinen ja pyrkiä sitä ratkaisemaan, ei yksityiskapitalismilla sellaisenaan voinut olla siihen mahdollisuutta. Rationalisointi suorastaan vähensi tätä mahdollisuutta tekemällä suuria työläisjoukkoja jatkuvastikin tarpeettomiksi ja työttömyyden pysyväiseksi. Työttömyyden vaikutuksesta taas palkankorotukset pysähtyivät ja joukkojen ostokyky suorastaan aleni. Kulutus aleni, tuotannon yhä kohotessa. Uusia markkinoita oli nyt enää vaikea löytää vieraista maista ja kansainvälinen luotonsaantikin alkoi vaikeutua, mm. koska uuden maailmansodan mahdollisuus astui näköpiiriin eikä haluttu sijoittaa pääomia tuleviin vihollismaihin. Kussakin maassa vahvistuivat omavaraisuuspyrkimykset: tavoiteltiin taloudellista riippumattomuutta muista maista ja tähän pyrittiin (meilläkin) mm. suojatulleilla ja vientipalkkiojärjestelmällä (dumpingilla), joka satoi myös pienviljelijät vallitsevaan järjestelmään.

Vuoden 1928 talouspula

Lisääntyvä tuotanto ja suhteellisesti aleneva kulutus johti välttämättä ensin alenevaan liikevoittoon, sitten

romahdukseen. Se alkoi syksyllä 1928 Amerikassa, alkoi äkkiä finanssikriisinä ja levisi koko kapitalistiseen maailmaan ja talouselämän kaikille aloille. Pääomansijoitukset joppuivat, monien liikelaitosten toiminta lakkasi, hinnat alenivat 20—30 %:lla, vehnän ja rukiin jopa 60 %. Työttömyys tai työn supistaminen kävi laajaksi; lasketaan v. 1930 olleen maailmassa 25 tai 30 miljoonaa työtöntä, joista Yhdysvalloissa 15 milj., Suomessa 100,000. Samanaikaisesti johtavissa kapitalistisissa maissa hävitettiin suunnattomia määriä elintarpeita, jotta liiallisiksi kasvaneet varastot vähenisivät ja tuotanto pääsisi taas käyntiin. Myös maatalous oli vaikeassa asemassa, koska silläkin alalla tekniikka oli suuresti kehittynyt ja koska edellisinä vuosina oli saatu liian hyvät sadot — sillä kapitalismin vallitessa itse runsaus johtaa hätään. Euroopassa kansainvälinen luottojärjestelmä luhistui ja myös maatalousluottoa supistettiin; esim. maatalouslainojen korko nousi Suomessa 10 %:iin. Maatalousmaat eivät pystyneet maksamaan velkojaan teollisuusmaille. Tilanteen helpottamiseksi sovittiin v. 1931 Hooverin johdolla yleisestä moratooriosta (velanmaksun lykkäämisestä).

Erittäin vaikeassa asemassa olivat ne maat, joissa kotimainen pula tehosti kansainvälistä pulaa. Niinpä Suomessa oli jo hiukan aikaisemmin alkanut pula varsinkin sen johdosta, että meille tärkeimmällä alalla, sahateollisuudessa, oli ilmennyt uusia kilpailijoita (Neuvostoliitto ja Puola). Maailmanpulan ulkopuolella pysyi vain Neuvostoliitto, jonka talouselämä perustui sosialistiseen järjestelmään. Muuten työttömyys pysyi laajana vuoteen 1936 saakka.

Kapitalistimaissa työttömyys ja joukkojen mitätön ostokyky yhdessä pulan muiden taloudellisten seurausten kanssa

vaikutti sosiaalisestikin turmiollisesti. Romahdusmaisesti pikkuporvarien, sivistyneistön ja osaksi myös talonpoikien joukkoköyhtyminen nyt lisääntyi. Ne joutuivat epätoivoon, heittäytyen kannattamaan poliittista puoskarointia, jota nyt entistä enemmän heille tyrkytettiin rascismien eli Saksassa kansallissosialismin muodossa; jopa tämä sai puolelleen niitä työläisiäkin, jotka pitkän ja toivottoman työttömyyden johdosta olivat joutuneet pysyvästi tuotantoelämän ulkopuolelle, lakaten kuulumasta varsinaiseen työtekevään luokkaan. Tällaisten aineiden kannattamana kansallissosialismi nousi Saksassa valtaan. Suomessa fascismi lapuanliikkeen nimellä vakavasti uhkasi vallitsevaa puolidemokraattista järjestelmää, jota työväkikään — tuntien elämässään demokratian puutteellisuuden työmaaterrorin ym. muodossa — ei voinut täysin innostua puolustamaan.

Sotavarustelujen aiheuttama nousukausi

1930-luvun keskivaiheilla maailmanpula oli suurin piirtein voitettu; työttömyys tosin pysyi laajana, koska sen teknillisiä syitä ei kapitalismi voinut eikä voi koskaan voittaa. Talouselämä pääsi vuosi vuodelta vähitellen käyntiin, saavuttaen osaksi suurenkin kukoistuksen. Niin tapahtui Suomessa, missä 30-luvun lopulla lukuisia tehtaita rakennettiin ja teollisuustyöväen lukumäärä nousi 250,000:een.

Mutta tämä kapitalistisen talouselämän osittainkin tervehtyminen oli vain näennäistä. Se riippui pääasiallisesti eräästä ilmiöstä, joka ei mitenkään voinut olla pohjana jatkuvalla hyvinvoinnille: sotilaallisista varusteluista. Niitä pantiin 1930-luvun loppuvuosina käyntiin yhä kiihkeäm-

mässä tahdissa ja kaikki maat vedettiin niihin mukaan (Suomessa v:n 1937 perushankintaohjelma). Valtioiden budjetit saivat leimansa varusteluista eikä niitä yleensä voitu suorittaa säännöllisillä valtion tuloilla.

Nämä varustelut tuottivat varsinkin metalliteollisuudelle runsaita tilauksia. Varustelut muodostivat nyttemmin maailmantalouden rungon ja käyttövoiman. Ne loivat kapitalismille vielä kerran nousukonjunktuurin, ne panivat kädet ja aivot liikkeelle. Ne vähensivät työttömyyttä, Saksassa miltei poistivat sen. Ne korottivat raaka-aineiden hinnat ja lisäsivät niiden vientiä siirtomaista. Mutta pysyväistä nousua ne eivät tietenkään voineet aikaansaada; päinvastoin ne riistivät tuotannolliselta työltä voimia niin, että aikaa myöten elintason täytyi laskea. Hetkellinenkin kukoistus riippui valtiovallan jatkuvasta puuttumisesta talouselämään käskävänä ja johtavana mahtina.

Kansainvälinen kanssakäyminen yhä vaikeutui taloudellisen nationalismin voittaessa alaa. Omavaraisuuspyrkimysten vaikutuksesta eri maiden välinen työnjako lakkasi olemasta; maatalousmaat (kuten Etelä-Amerikka) kehittivät itselleen omaa teollisuutta, vieden täten varsinaisilta teollisuusmailta niiden menekkimarkkinoita. Maatalous antoi elatuksen yhä pienemmälle joukolle (Suomessa enää vain 50 %:lle). Kansallisiin rajoihin puserrettiin talouselämä, joka teknillisiin ja rahallisiin edellytyksiinsä nähden olisi luonnollisesti ollut kansainvälistä. Näin kapitalismi löi rikki luomansa talouskoneiston.

Kansat tunsivat ylivoimaisten mahtien niitä painavan; niiden alla ähkyy ne eivät kuitenkaan löytäneet ulospääsyä; säälimättömästi niitä ahdistivat keskenään taistelevat valtiot ja kaikkein raaimmin ne, jotka rappahtuvan ja mätä-

nevän kapitalismin kehitystendensseistä olivat tehneet rohkeimmat johtopäätökset: fascistivaltiot astuivat esille yhä määräävämmiin, niiden imperialismin jouduttua yhä jyrkemmin ristiriitaan »demokraattisten» maiden imperialismin kanssa.

Tarkimmat huomioitsijat ymmärsivät jo silloin, että varustelut vain lykkäsivät talouspulan jonkin verran tuonemmaksi. Eräänä enteenä oli se osittainen pula, joka jo v. 1937 alkoi Amerikassa ja joka johtuisi siitä, etteivät Yhdysvallat — varustautuneet suhteellisesti *niin* paljon kuin muut suurvallat!

Luokkavastakohdat kärjistyivät noina vuosina; luokka-taistelu osoitti jyrkkemisen merkkejä, ja sen lisäksi tuli siirtomaiden väestöjen niin ikään jyrkkenevä esiintyminen niitä sortavaa »emämaata» vastaan. Ihmiskunta vapisi tulevan myrskyn edessä; saksalainen tutkija Fritz Sternberg kirjoitti: »On ajateltavissa, että pula vielä kerran voidaan lykätä lisäämällä vieläkin varusteluja. Mutta on mahdollista ... että alkaa maailmansota ennenkuin uusi maailmanpula on ehtinyt puhjeta.»

Niin kävikin: ainoastaan maailmansota pystyi ratkaisemaan ne epäsuhteet, jotka vallitsivat toiselta puolen keskittyneen pääoman ja kapitalististen tuotantovoimien, toiselta puolen sen pirstoutumisen välillä, joka taloudellisen nationalismin vaikutuksesta erottaa kapitalistiset etupiirit toisistaan, ehkäisten kapitalististen voimien kehitystä kansainvälisessä mittakaavassa.

Toinen maailmansota — Tulevaisuus

Toinen maailmansota toisti monessa suhteessa ensimmäisen kulkua ja seurauksia. Nytkin Amerikka nousi

entistä korkeammalle. Voittajavaltojen kapitalistipiirien varsinainen päämäärä ilmeni räikeästi vaatimuksessa, ettei Saksan teollisuudelle saisi enää antaa mitään tilaisuutta päästä nousemaan ja muiden kanssa kilpailemaan.

Eräs uusi piirre kuitenkin ilmeni uudessa maailmansodassa: proletaarinen maailma otti siihen ratkaisevastikin osaa. Tosin kapitalistimaiden köyhälistö pysyi nytkin suurin piirtein voimattomana jopa suureksi osaksi epä-tietoisena ja keskuudessaan erimielisenä. Mutta nyt Venäjä oli, tsaarivallasta ja myös kapitalismista vapautuneena, mukana sodassa, kooten ympärilleen työtätekevien ja sorrettujen kansojen hartaimmat toiveet.

Mutta kapitalismin suurprobleemoja ei tämäkään köyhälistömaailman puuttuminen asioihin voinut toistaiseksi ratkaista, ja niin tilanne pysyy pintapuolisesti katsoen suunnilleen sellaisena kuin se oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Vaikea on saattaa riittävän nopeasti sotateollisuus palvelemaan rauhan tarpeita ja sijoittaa työläiset takaisin tuotannolliseen työhön. Maailman raaka-ainetarastot ovat kapitalistisen tuhlauksen ja sodan johdosta vähentyneet niin, että toiset aineet jo ovat, varsinkin Amerikassa, lähellä loppumistaan. Ne tendenssit, jotka ennen maailmansotaa määräsivät kapitalismin kehityksen, vaikuttavat edelleen: teknillinen kehitys, pyrkimys pääoman keskittymiseen ja monopooliin. Niinpä etevimmät taloustieteilijät (kuten G. Myrdal Ruotsissa) arvelevatkin, että uudestirakennustyön synnyttämän lyhyen nousukauden jälkeen tulee ylituotannosta johtunut, entistä laajempi talouspula, joka syntyy nytkin Amerikassa ja ulottuu koko kapitalistiseen maailmaan. Nytkin se tulee käsittämään myös maatalouden ja aiheuttamaan entistä laajemman

työttömyyden. Tämä olisi siis vain sen pulan toteutuminen, joka maailmansodan johdosta lykkääntyi. Siis esimerkki siitä, miten vastustamattomasti taloudelliset lait saattavat murtaa itselleen tien, siitä huolimatta että kokonainen maailmansota on astunut niiden tielle!

Tällainen pula on tietysti omiansa taas pysäyttämään sosiaalipoliittisen uudistustyön ja saattamaan joukot entistä suurempaan kurjuuteen. Sellaiset olot synnyttävät kaiketi uudelleen fascistisluontoisia liikkeitä — huolimatta lapsellisista puheista siitä, että fascismi on nyt niin haudattava, ettei se pääse enää nousemaan. Myös »säännölliset» ajathan eri tavoin todistavat, ettei kapitalismin vallitessa voi olla täyttä ja todellista demokratiaa: Suomessa vallinnut »työmaaterrori» ei ole mikään irrallinen ilmiö.

Myös uuteen maailmansotaan kapitalismi johtaa, jos se edelleen johtaa ihmiskunnan talouselämää ja sen kautta sen yleistäkin kehitystä. Entistä ajankohtaisemmaksi muodostuu siis kysymys rappeutuneen kapitalismin vaihtamisesta uuteen järjestykseen, joka ei voi olla mikään muu kuin työtätekevien joukkojen ja kansakuntien solidarisuuteen ja yhteistyöhön perustuva *sosialistinen* yhteiskunta.